

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Daniela Nováková, Dis.

Programy podpory uvězněných osob a jejich sociálně pedagogický potenciál

Programs for support of convicted persons and their socially-pedagogical
potential

Praha 2018

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Poděkování:

Ráda bych tímto poděkovala Doc. PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D., za cenné rady, trpělivost a odborné vedení při zpracování této diplomové práce. Ráda bych také poděkovala všem, kteří se na výzkumném šetření podíleli.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 3/ dubna 2018

.....
Daniela Nováková

Abstrakt

Práce si klade za cíl popsat programy podpory uvězněných osob a zjistit, jaký mají sociálně pedagogický potenciál pro vězně a vězeňkyně. Studie chápe programy podpory uvězněných osob jako legitimní službu napomáhající podpoře a socializaci osob ve výkonu trestu odnětí svobody a podporující jejich příznivější adaptaci na život po propuštění. Práce má teoreticko-empirický charakter. Teoretická část se zaměřuje na úlohu resocializačních programů v průběhu výkonu trestu a po propuštění, dále na úlohu vězeňské služby a organizací, které s vězeňskou službou ČR spolupracují. V empirické části je provedena analýza textového materiálu (dopisů) na základě postupů zakotvené teorie s cílem zjistit, jaká očekávání mají vězni od toho typu psychosociální podpory a jaké přínosy ve vztahu k těmto programům zmiňují. K hlavním zjištěním patří, že informanti očekávají získání informací o životě za zdmi věznice a že se dozví co nejvíce o aktuálním dění. Informanti dále poukazují na fakt, že citové vazby s rodinou a přáteli často během výkonu trestu odnětí svobody vymizí a oni hledají skrze dopisování nový kontakt. Dále bylo zjištěno, že existují jak negativní, tak pozitivní hodnocení ze strany informantů ve vztahu k programu dopisování s vězni. V závěru jsou nastíněna doporučení pro další zkvalitnění této služby.

Klíčová slova:

Trest odnětí svobody; účel trestu; penitenciární péče; postpenitenciární péče; Vězeňská služba ČR; programy podpory vězněných osob; uvězněné osoby; socializace osob ve výkonu trestu.

Abstract:

The aim of the thesis is to describe the programs of support for convicted persons and to find out what the social and pedagogical potential for prisoners is. The study understands the support programs for convicted persons as a legitimate service that helps to support and socialize prisoners and promote their more favorable adaptation to life after release. The thesis has a theoretical-empirical character. The theoretical part focuses on the role of resocialization programs during the execution of sentences and after release, on the role of the prison service and organizations cooperating together with the prison service of the Czech Republic. In the empirical part, an analysis of text material (letters) is carried out on the basis of the principles of grounded theory in order to find out what expectations the prisoners have about this kind of psychosocial support and what benefits they have in relation to the programs. To the main findings belongs the fact that the informants expect to get information about the life behind the walls of the prison and learn the most about current events. The informants further point to the fact that emotional ties with their family and friends often disappear during the imprisonment, and therefore they look for new contacts through the correspondence. Moreover it was found that both negative and positive evaluations by the informants exist in relation to the correspondence program with the prisoners. In the conclusion, recommendations for further improvement of this service are outlined.

Key words:

Punishment; Purpose of punishment; Care for prisoners; Aftercare for prisoners; Prison services Czech Republic; Programs for support; Convicted persons; Socialization person in punishment.

OBSAH

ÚVOD	9
1 TREST ODNĚTÍ SVOBODY	11
1.1 HISTORIE VÝKONU TRESTU	11
1.2 TREST ODNĚTÍ SVOBODY A JEHO FUNKCE	12
1.3 TREST ODNĚTÍ SVOBODY A JEHO DRUHY	14
1.3.1 <i>Nepodmíněný trest odnětí svobody</i>	14
1.3.2 <i>Podmíněné odsouzení</i>	14
1.3.3 <i>Podmíněné odsouzení s dohledem</i>	15
1.3.4 <i>Výjimečný trest</i>	15
2 PENITENCIÁRNÍ PÉČE A PENITENCIÁRNÍ PEDAGOGIKA	17
2.1 VAZBA, VAZEBNÍ VĚZNICE A VĚZNICE	18
2.1.1 <i>Rozdělení věznic v ČR</i>	19
2.2 ZMĚNA VNĚJŠÍ DIFERENCIACE VĚZNIC A JEJÍ PŘÍNOSY	20
2.2.1 <i>Přínosy nové vnější diference</i>	21
2.3 VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR	22
2.3.1 <i>Vězeňská Duchovní služba</i>	23
3 ZACHÁZENÍ S VĚZNĚNÝMI OSOBAMI	25
3.1 PROGRAMY ZACHÁZENÍ	25
3.1.1 <i>Účel programů zacházení</i>	26
3.2 AKTIVITY PROGRAMU ZACHÁZENÍ	27
3.2.1 <i>Pracovní aktivity</i>	27
3.2.2 <i>Vzdělávací aktivity</i>	27
3.2.3 <i>Speciální výchovné aktivity</i>	29
3.2.4 <i>Zájmové aktivity</i>	29
3.2.5 <i>Oblast utváření vnějších vztahů</i>	30
3.3 STANDARDIZOVANÉ PROGRAMY ZACHÁZENÍ	30
3.4 SOUČASNÉ PROBLÉMY ZACHÁZENÍ S VĚZNĚNÝMI OSOBAMI	32
3.4.1 <i>Nedostatečná diference při zařazení odsouzených do věznic</i>	32
3.4.2 <i>Nedostatky programů zacházení</i>	33

3.4.3 Ženy ve výkonu trestu odnětí svobody	34
3.4.4 Mladiství ve výkonu trestu	35
3.4.5 Menšiny ve výkonu trestu odnětí svobody	36
3.4.6 Další nedostatky vězeňské praxe v ČR	36
4 SYSTÉM KONTINUÁLNÍ PÉČE O TRESTANÉ OSOBY	37
4.1 POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE	37
4.2 KONTINUÁLNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE	39
4.3 SUBJEKTY KONTINUÁLNÍ SOCIÁLNÍ PÉČE ORIENTUJÍCÍ SE NA PACHATELE TRESTNÝCH ČINŮ	40
4.3.1 Sociální pracovník ve věznici	40
4.3.2 Sociální pedagog ve věznici	40
4.3.3 Sociální kurátor pro dospělé	41
4.3.4 Sociální kurátor pro mládež	42
4.3.5 Probační a mediační služba	43
4.3.6 Nestátní subjekty	44
EMPIRICKÁ ČÁST	45
5 DESIGN VÝZKUMU	45
5.1 CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	45
5.2 METODOLOGIE VÝZKUMU	45
5.2.1 Otevřené kódování	46
5.2.2 Technika vyložení karet	47
5.3 VÝZKUMNÝ VZOREK	47
6 PROSTŘEDÍ A PODMÍNKY VÝZKUMU	50
6.1 INFORMACE O DIAKONII ČESKOBRATRSKÉ CÍRKVE EVANGELICKÉ A SOS CENTRU	50
6.2 POPIS PROGRAMU DOPISOVÁNÍ S VĚZNI	50
6.2.1 Historie dobrovolnického programu Dopisování s vězni	51
6.2.2 Cíle programu Dopisování s vězni	52
6.2.3 Principy programu Dopisování s vězni	53
6.3 ETICKÝ RÁMEC VÝZKUMU	53

7 ANALÝZA DAT	54
7.1 OČEKÁVÁNÍ RESPONDENTŮ OD PROGRAMU DOPISOVÁNÍ S VĚZNI.....	54
<i>7.1.1 Kategorie 1: „život na svobodě“ .....</i>	<i>54</i>
<i>7.1.2 Kategorie 2: „přátelství“ .....</i>	<i>55</i>
<i>7.1.3 Kategorie 3: „nuda“.....</i>	<i>56</i>
<i>7.1.4 Kategorie 4: „spiritualita“ .....</i>	<i>57</i>
<i>7.1.5 Kategorie 5: „porozumění“ .....</i>	<i>58</i>
7.2 HODNOCENÍ PROGRAMU DOPISOVÁNÍ S VĚZNI.....	62
<i>7.2.1 Negativa.....</i>	<i>62</i>
<i>7.2.2 Přínosy.....</i>	<i>65</i>
8 ZÁVĚREČNÍ SHRUTÍ A ZODPOVĚZENÍ VÝZKUMNÝCH OTÁZEK	68
9 DISKUSE.....	70
10 DOPORUČENÍ PRO ZLEPŠENÍ PROGRAMU	72
ZÁVĚR.....	73
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	74
SEZNAM ZKRATEK:	I
SEZNAM PŘÍLOH	II

Úvod

Pohled na zločin, trest a jejich úlohu ve společnosti se postupem času vyvíjel. Vězení, jako výkon trestu, se také měnilo se staletími. Vznik trestu odnětí svobody v současné podobě můžeme datovat od období konce osmnáctého století do století devatenáctého, kdy probíhalo hnutí usilující o humanizaci výkonu trestu a o prohloubení jeho účinnosti. Přestože je trest odnětí svobody historicky relativně novou sankcí, stal se rychle základem moderních trestněprávních sankčních systémů. V dnešní době je nejprísnejším trestem nepodmíněné odnětí svobody z toho důvodu, že představuje nejzávažnější zásah do nejširšího okruhu základních práv a svobod jedince. Proto je důležité v průběhu výkonu trestu podporovat rozličné dovednosti a postoje, které uvězněné osobě pomohou k bezproblémovému návratu zpět do společnosti a k životu v souladu se zákonem.

Zajímavou oporou, jež může napomoci těmto lidem zvládnout zátěž spojenou s trestem odnětí svobody a s životem ve věznici, je program Dopisování s vězni. Jeho smyslem je připravit člověka ve výkonu trestu na běžný život a nabídnout mu nejen informace, ale i vztah důvěry a bezpečí. K hlavním cílům patří aktivizace člověka ve výkonu trestu a zprostředkování života za zdí věznice. Klient by měl získat pravidelný kontakt s člověkem, který umí naslouchat, je ochotný diskutovat, podělit se o vlastní názory a může vězně doprovázet při obtížných situacích ve vězení. Dobrovolníci popisují svůj běžný život, zaměstnání, studium, náplň volného času a vysvětlují povinnosti a radosti každodenního života. Mají poukázat na to, jak běžný život vypadá, jak se řeší starosti v práci nebo ve škole, problémy v rodinných vztazích, v mezilidských vztazích obecně.

Prostřednictvím dopisů navazuje dobrovolník vztah s klientem, který nám o sobě může sdělit, co chce. Zásadním kritériem v dopisování je míra interakce, kterou si určí klient i dobrovolník. Pokud se blíží propuštění z výkonu trestu, je možné nabídnout kontakty na organizace, které pomohou s adaptací na novou životní situaci, ať už v oblasti bydlení, zaměstnání či dluhové problematiky. Pokud klient chce, lze i odborně naplánovat individuální plán na přechod do života mimo věznici. Zde se využívá odbornosti pracovníků SOS centra. Pokud by klient potřeboval odborné rady a dobrovolník je nezvládl, obrátí se na koordinátora a ten informace předá nebo zprostředkuje dobrovolníkovi setkání s odborníkem SOS centra či jiné instituce.

Zajímavé je srovnání se zahraničními institucemi působícími v této oblasti. V zahraničí se těší dopisování s vězni veliké oblibě. Průkopníkem na poli dopisování s vězni je německá

obecně prospěšná organizace Nothlife – Birgitta Wolf založená roku 1969. Tato společnost charakterizuje dopisování s vězni jako Ein Fenster nach draußen – „Okno ven“. Zajímavým faktem je, že dopisování s vězni, lidmi v psychiatrických léčebnách a s rodinami uvězněných, poskytované touto organizací, není anonymní. Organizace jednoduše předává kontakty na vězně dopisovatelům, kteří si pak dopisují s vězni sami. Od vězně i dopisovatele vyžaduje zaslání základních informací, neptá se na spáchaný trestný čin, upozorňuje, že se nejedná o seznamku.

V USA se věnuje programu dopisování organizace Writeaprisoner – vězni se zájmem o dopisování. Jedná se o webové stránky, které pomáhají osobám ve věznici najít zájemce o dopisování. Na těchto webových stránkách se setkáte s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody různého věku a s různými důvody uvěznění. Jednu věc mají ale společnou, a to samotu a bolestnou touhu po přátelství (Prison Pen Pals Seeking Friends). Pro zkvalitnění práce s vězni v ČR by bylo jistě přínosné, kdyby program Dopisování s vězni cíleně pomáhal a podpořil co nejvíce klientů a aby i jeho prostřednictvím lidé po propuštění z výkonu trestu našli správnou cestu do dalšího života, života na svobodě.

Cíl a koncepce práce

Obecným cílem práce je popsat programy podpory uvězněných osob a nastínit, jaký je jejich sociálně pedagogický přínos pro vězně a vězeňkyně. Vzhledem k tomu, že dosud nebyl dostatečně zkoumán potenciál programu Dopisování s vězni, je obecný cíl konkretizován ve výzkumné části práce takto: Na základě analýzy dopisového materiálu zjistit, jaká očekávání mají vězni od toho typu psychosociální podpory a jaké přínosy ve vztahu k těmto programům zmiňují. Pro realizaci výzkumného šetření byl zvolen, vzhledem k povaze zkoumaného materiálu a cíli výzkumu, kvalitativní výzkumný design využívající postupy tzv. zakotvené teorie. Pro analýzu dat bylo použito otevřené kódování, pro vyhodnocení a interpretaci dat byla zvolena technika „vyložení karet“.

1 Trest odnětí svobody

Tato kapitola se zabývá historií výkonu trestu odnětí svobody, jeho funkcemi a druhy, které podrobně rozděluje. Poukazuje na rozdíly mezi restorativní a retributivní justicí a popisuje systém trestů *de lege lata*.

1.1 Historie výkonu trestu

Pohledy na trest a jeho úlohu ve společnosti se postupem času vyvíjely. Jak připomíná Kalvodová (2016), původně jediný smysl trestní sankce, který vycházel z principu „*oko za oko, zub za zub*“, vyjadřoval odedávna nejdůraznějším způsobem trest smrti. Po dlouhá staletí byl, společně s dalšími tělesnými tresty, masově používán i zneužíván jako nejobvyklejší sankce proti narušitelům zákonů a obyčejových norem soužití v nejrůznějších ekonomických i kulturních společenstvích. Teprve v relativně historicky nedávné době byl, co do frekvence svého použití, nahrazen tresty spojenými pouze s odnětím svobody.

Vězení, jako výkon trestu, se začalo rozšiřovat od poloviny století šestnáctého společně s rozvojem renesančního myšlení a změnami postojů k lidskému životu. Vznik trestu odnětí svobody v současné podobě pak můžeme datovat do období konce osmnáctého století do století devatenáctého, kdy probíhalo hnutí usilující o humanizaci výkonu trestu a o prohloubení jeho účinnosti. Přestože je trest odnětí svobody historicky relativně novou sankcí, stal se záhy pilířem moderních trestněprávních sankčních systémů. Dominantní pozici v nich zaujímal zhruba do poloviny dvacátého století.

Vzrůstající kriminalita a změna jejího charakteru vyvolaly potřebu přehodnocení klasických forem její kontroly. Po počátečních snahách o reformu systémů vězeňství v 60. letech a na počátku let 70. minulého století se vydala trestní politika mnoha států Evropy i Ameriky cestou přehodnocování pozice trestu odnětí svobody a hledání jeho vhodných alternativ, což ve svém důsledku vedlo k prolomení dominantního postavení trestu odnětí svobody. Významnou roli při dalším rozvíjení těchto nových trendů trestní politiky sehrála i restorativní justice, která představuje určitý koncept zacházení s pachateli (Kalvodová, 2016).

Zehr (2003) uvádí, že restorativní justice je proces, který v maximální možné míře zainteresuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotýká. Restorativní justice se snaží o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně odhalit způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky. Způsob odlišný od restorativní justice se nazývá retributivní justice. Ta vychází z názoru, že současná trestní spravedlnost nepředstavuje adekvátní reakci

společnosti na kriminalitu (Kalvodová, 2016). Novotný (2004) doplňuje, že retributivní model trestní spravedlnosti je založen na principu, kdy trest musí být odplatou za spáchaný trestný čin. Trest musí způsobovat pachateli určitou újmu, jejíž velikost vyjádřená výší a druhem trestu má odpovídat závažnosti spáchaného činu. Retributivní teorie je tudíž založena pouze na represii. Výchovným účelem trestu s možností nápravy se tato teorie nezabývá (Novotný, 2004). Základním rozdílem mezi těmito dvěma justicemi je odlišné chápání trestného činu (Kalvodová, 2016).

Moderní vězení je bezpečné vězení, a to jak z hlediska veřejnosti, tak pro vězeňský personál, a nakonec i pro samotné vězně. Přitom je již dnes ve vězeňství překonána koncepce pouhé pasivní bezpečnosti. Nutně musí být doplňována bezpečností aktivní, dynamickou, utvářením optimálního psychosociálního klimatu, s důrazem na správnou komunikaci vězeňského personálu s vězněnými osobami. Navíc začátek třetího milénia přináší pro teorii a praxi vězeňství nové zásadní podněty, jejichž důsledky postupují jakoby v protisměru k humanizačním snahám světového společenství. Nutnost spolehlivě věznit dopadené teroristy, která sice již dříve existovala, ale naléhavěji vyvstala teprve po 11. září 2001 (Hála, 2005).

1.2 Trest odnětí svobody a jeho funkce

Systém trestů *de lege lata* (podle platného zákona) je tvořen dvěma subsystémy, tresty pravidelnými (§ 52. odst. 1 tr. zákoníku) a tresty výjimečnými (§ 54 tr. zákoníku). Součástí obou těchto subsystémů je trest odnětí svobody. Trest odnětí svobody je v trestním zákoníku přesně definován. Podle § 52 odst. 2 trestního zákoníku se jím rozumí, nestanoví-li zákon jinak, nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Zvláštním typem trestu odnětí svobody je pak podle § 52 odst. 3 tr. zákoníku výjimečný trest. V České republice byl zrušen trest smrti, a to novelou trestního zákona z roku 1990. Nadále zde tedy nejzávažněji vyrovnávací funkci naplňuje trest odnětí svobody, včetně uložení trestu doživotí (Hála, 2005). Speciální právní úprava odnětí svobody mladistvých je pak obsažena v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže (Kalvodová, 2016).

Hála (2005) říká, že v penologické literatuře nalezneme značně roztříštěný náhled na funkce trestu. Užitečné je odlišit funkci vyrovnávací a regulativní. Vyrovnávací funkce trestu sleduje cíl vyrovnat se s realitou trestného činu a má dva aspekty. Za prvé jde o vyrovnání se oběti s trestným činem. Na prioritu kompenzace zločinem narušeného psychosomatického stavu oběti poukazují psychologové a další odborníci, kteří se zabývají preferovaným a

perspektivním institutem narovnání mezi pachatelem a obětí. V přítomnosti mediátora se uskuteční setkání oběti s pachatelem. Oběť má možnost z očí do očí vyjádřit své negativní emoce a tím dojít k abreakci, což je uvolnění emočního napětí. Také pachatel se může lépe vcítit do situace oběti. Výsledkem narovnání bývá omluva a dohoda o náhradě vzniklé škody. Programy narovnání je však vhodné realizovat jen u vybraných pachatelů některých trestných činů. Podmínkou úspěchu je dobrý mediátor. V České republice je určena k provádění mediace v trestních věcech Probační a mediační služba ČR. Nelze zapomenout ani na druhý aspekt vyrovnávací funkce trestu, zejména trestu odnětí svobody. Jestliže je pachatel závažného trestného činu odsouzen a uvězněn, dostává významněji, než by tomu bylo při uložení kteréhokoliv alternativního trestu, příležitost ke zpytování svědomí a upřímnému přijetí viny.

Regulativní funkce trestu akcentuje silněji cíl chránit společnost před zločinem. Trest pomáhá trestnou činnost regulovat, minimalizovat ji, spokojí se alespoň s jejím udržením pod „*společensky únosnou hranici*“. Rozlišujeme tři způsoby naplňování regulativní funkce trestu. Liší se od sebe různou mírou zprostředkovanosti působení trestu. První přístup můžeme nazvat izolací. Odsouzenému, který se nachází ve výkonu trestu odnětí svobody, uvnitř vězeňských zdí, je tak znemožněno páchat trestnou činnost. Druhým přístupem, ve kterém trest působí na zločin, je odstrašování. Je založen na předpokladu, že především potencionální pachatelé trestných činů jsou konfrontováni s fungující poslušností zločin – trest a na základě toho zváží své budoucí jednání a rozhodnou se čin nespáchat. Třetím způsobem naplňování regulativní funkce trestu je úsilí o změny chování, eventuálně osobnosti jednotlivce. Časový prostor vytvořený prostřednictvím trestu odnětí svobody se má využít k útlumu nežádoucího chování a k rozvíjení různých forem prosociálního chování. Problém spočívá v motivaci pachatele trestného činu k tomu, aby se on sám chtěl změnit k lepšímu a hodně pro to udělal již ve vězení. Tím se dostáváme k ústřednímu pojmu a k samému jádru teorie a praxe vězeňství a tím je zacházení.

Hála (2005, s. 44-45) definuje zacházení jako „*soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaný s cílem motivovat vězně (poskytovat mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonnosti po propuštění z vězení a na reintegraci do demokratické společnosti*“.

1.3 Trest odnětí svobody a jeho druhy

V této podkapitole je uveden popis nepodmíněného trestu odnětí svobody, podmíněného odsouzení, podmíněného odsouzení s dohledem a výjimečného trestu.

1.3.1 Nepodmíněný trest odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody charakterizujeme jako trest univerzální, nejpřísnější a v určitých případech nezastupitelný. Univerzální je proto, že je obsažen v každé skutkové podstatě ve zvláštní části trestního zákona. Je možno jej tedy uložit za každý trestný čin a kterémukoli dospělému pachateli. S univerzální povahou tohoto trestu souvisí také skutečnost, že zákon obecně nestanoví žádné zvláštní předpoklady pro ukládání tohoto trestu. Uplatní se jen obecná podmínka § 53 odst. 1, podle níž lze trest uložit samostatně, je-li uveden ve zvláštní části trestního zákona. Nejpřísnějším trestem je nepodmíněné odnětí svobody z toho důvodu, že představuje nejzávažnější zásah do nejširšího okruhu základních práv a svobod jedince. V duchu zásady ekonomie trestní represe a přiměřenosti sankcí je třeba proto používat nepodmíněný trest odnětí svobody jako *ultima ratio*, tedy jen v případech, nepostačí-li uložení jiného trestu s odnětím svobody nespojeného (Kalvodová, 2016).

1.3.2 Podmíněné odsouzení

Trest odnětí svobody s podmíněným odkladem zaujímá významné postavení v sankčním systému českého trestního práva, z pohledu aplikační praxe dokonce dominantní postavení. Představuje tradiční alternativu k uvěznění, která byla do našeho právního řádu zavedena zákonem č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění. Jeho podstata nespočívá, jak by mohlo být vyvozováno, v tom, že by se podmíněně odkládalo vyslovení viny a uložení trestu. Pachatel je pravomocně uznán vinným a za spáchaný trestný čin je mu uložen trest odnětí svobody v určité délce. Odkládá se a poté se i fakticky promíjí výkon tohoto trestu, vyhoví-li odsouzený stanoveným podmínkám. Podmíněné odsouzení lze proto považovat za významný projev preventivní funkce trestního práva i zásady ekonomie trestní represe, neboť by mělo představovat pozitivní motivační faktor pro chování odsouzených, pro jejich nápravu, aniž by musela nastoupit represe v podobě výkonu trestu odnětí svobody (Kalvodová, 2016).

Právní povaha podmíněného odsouzení byla vždy poněkud sporná. Podmíněné odsouzení totiž není a v minulosti nikdy nebylo v trestních zákonech zařazeno přímo do výčtu trestů. Nelze je tedy proto zřejmě považovat za samostatný druh trestu. Jedná se tedy spíše o formu odnětí svobody (Kalvodová, 2016).

1.3.3 Podmíněné odsouzení s dohledem

Dohledem se rozumí pravidelný a osobní kontakt pachatele s probačním úředníkem, spolupráce na vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a také kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona. Účelem dohledu je tedy sledování a kontrola chování pachatele a odborné vedení a pomoc.

Institut podmíněného odsouzení s dohledem byl do českého trestního práva zaveden novelou předchozího trestního zákona č. 253/1997 sb. S účinností od 1. 1. 1998. Již před jejím zavedením se však v praxi českých soudů objevilo ukládání tzv. probačního dohledu, a to v podobě přiměřeného omezení v rámci podmíněného odsouzení. Zmíněná novela trestního zákona vytvořila výslovný právní rámec pro ukládání dohledu. Právní úprava však byla velmi kusá. Potřeba konkretizace obsahové náplně dohledu přetrvávala až do roku 2009, kdy byla přijata novela trestního zákona č. 265/2009 Sb., která přinesla dvě nová ustanovení se společným názvem Dohled, ve kterých vymezila účel a podstatu tohoto institutu. Podmíněné odsouzení s dohledem je *de lege lata* upraveno v § 84–87 trestního zákoníku s tím, že je třeba zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou péči a pomoc ve zkušební době, a proto současně s podmíněným odkladem výkonu trestu odnětí svobody, který nepřevyšuje tři roky, soud vysloví nad pachatelem dohled. Pojem a účel dohledu je vymezen v § 49 trestního zákoníku (zákona č. 265/2009 Sb.).

1.3.4 Výjimečný trest

Výjimečný trest je v současné právní úpravě koncipován jako zvláštní typ trestu odnětí svobody, jedná se o § 52 odst. 3 trestního zákoníku. Výjimečnost trestů je chápána tak, že je jimi reagováno na mimořádné případy kriminálního jednání. Tyto tresty však vždy musí být v souladu se základními funkcemi a základními zásadami trestního práva. Každý stát však musí mít k dispozici prostředek k ochraně společnosti i jednotlivce před pachateli nejzávažnějších trestních činů. V trestních systémech různých států nalézáme v zásadě tři tyto možnosti, trest smrti, doživotní trest odnětí svobody s možností podmíněného propuštění nebo bez ní a dlouhodobý, časově omezený trest odnětí svobody, popřípadě kombinaci uvedených možností. V české právní úpravě, podle trestního zákona č. 140/1960 Sb., ve znění pozdějších předpisů, plnil roli výjimečného trestu trest smrti. Novela č. 175/1990 Sb., účinná od 1. 7. 1990, trest smrti zrušila a přinesla novou úpravu výjimečného trestu. Tomuto kroku předcházely rozsáhlé návrhy a diskuze, jak trestat pachatele nejtěžších trestních činů. Diskutovalo se i o možnosti ponechat pro určité situace trest smrti. Výsledná varianta trest smrti neobsahovala a nahradila jej výjimečným trestem, jenž měl dvě formy, a to trest odnětí

svobody nad 15 až do 25 let a trest odnětí svobody na doživotí. Doživotní trest se stal po 34 letech opět součástí sankčního systému českého trestního práva. Odnětí svobody nad 15 až do 25 let se změnilo z alternativy k trestu smrti na formu výjimečného trestu a představuje svým způsobem i alternativu k doživotí. Právní úprava výjimečného trestu de lege lata je obsažena hlavně v § 54 trestního zákoníku. Podle odstavce 1 se výjimečným trestem rozumí jednak trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Byly tedy ponechány obě formy výjimečného trestu. Pokud jde o trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let, další předpoklady jsou stanoveny v § 54 odst. 2 trestního zákoníku. Jedná se o dva předpoklady, které mohou být alternativně naplněny, kterými jsou zvlášť vysoká závažnost zločinu a obzvlášť ztížená možnost nápravy pachatele. Doživotní trest odnětí svobody je přísnější formou výjimečného trestu a současně nejpřísnějším druhem trestu, jaký trestní zákoník zná (Kalvodová, 2016).

2 Penitenciární péče a penitenciární pedagogika

Penitenciární péčí rozumíme péči, která je v České republice zajišťována Vězeňskou službou České republiky, která zajišťuje výkon vazby, výkon zabezpečovací detence a výkon trestu odnětí svobody a vztahuje se především k resocializačnímu procesu.

Již v průběhu výkonu vazby je s obviněným pracováno na jeho nápravě a je mu dle Zákona o výkonu vazby věznice povinna nabídnout možnost účasti na preventivně výchovných, vzdělávacích, sportovních a zájmových programech (Zákon č. 293/1993 Sb.).

Ve výkonu trestu musí být respektována důstojnost odsouzeného a omezovány škodlivé účinky zbavení svobody a nesmí být diskriminovány žádné skupiny osob. Dále musí být také respektováno osobní přesvědčení, národnost, sociální původ, postavení, náboženské vyznání a mravní kodex skupiny, ke které se odsouzený hlásí. Na druhé straně je nutné, aby vězni respektovali kázeňský režim, který je nastolen ve věznici. Jako nejčastější kázeňské prostředky jsou využívány tresty a odměny. Kázeňskou pravomoc mají ředitelé věznic a vazebních věznic, generální ředitel VS ČR, a další pověření zaměstnanci Vězeňské služby České republiky v rozsahu své působnosti (Raszková, Hoferková, 2013).

V průběhu výkonu trestu je potřeba podporovat takové dovednosti a postoje, které uvězněné osobě pomohou k bezproblémovému návratu zpět do společnosti a žít v souladu se zákonem (Zákon č. 169/1999 Sb.).

V Zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody jsou vymezeny povinnosti a práva odsouzených osob. Trest je nezbytnou součástí odstrašování od opětovného spáchání trestného činu. Trest musí být viditelný a je ve skutečnosti formou společenské odplaty. Měl by představovat sankci, která je přímo úměrná trestnému činu, který byl spáchán (White, Haines, 1996). Trest by měl být tedy znatelný, jistý a měl by následovat co nejrychleji po spáchaném činu. Především při dlouhodobých trestech dochází k tomu, že si odsouzený nepřipouští vinu a přenáší ji na druhé osoby, případně na celou společnost (Hendrych, 2010, str. 10).

Podle Mařádka (2005) by se dala vystihnout podstata humánního přístupu k vězněným osobám pomocí latinské sentence *primum non nocere* (především neškodit), což konkrétně v podmínkách vězeňství znamená udělat vše pro to, aby se vězněná osoba po propuštění z věznice nacházela alespoň v takovém stavu (co se týče kompletně osobnosti), v jakém se nacházela v době nástupu do výkonu trestu (respektive vazby). Mařádek (2005) dále uvádí, že

se nejedná o malý požadavek, neboť věznění v mnoha případech způsobí zhoršení fyzického i psychického stavu vězněného, či dokonce ho lépe vyzbrojí pro páchání další trestné činnosti.

Penitenciární pedagogika je pedagogický obor, který se zabývá výchovným působením na vězně. Podle některých autorů patří mezi speciální pedagogiky. Ovšem z jejího meritorního obsahu, na který je zaměřena, je zřejmé, že spadá pod pedagogiku sociální. Pedagogika sociální bývá definována jakožto užitá disciplína zabývající se výchovou rizikových a sociálně znevýhodněných skupin dospělých a mládeže. Pedagogové, kteří v praxi uplatňují poznatky této disciplíny, jsou rozděleni dvou skupin:

- Vychovatelé ve výkonu trestu, případně vychovatelé ve výkonu vazby u mladistvých obviněných. Požadovaným stupněm vzdělání pro ně je bakalářský studijní program, který nemusí být přísně pedagogického směru. Alternativou je libovolný bakalářský diplom, doplněný o specializované pedagogické studium (dříve tzv. pedagogické minimum), jež je možné absolvovat mimo jiné v Institutu vzdělávání VS ČR.
- Speciální pedagogové ve výkonu trestu odnětí svobody nebo ve výkonu vazby. Nutným stupněm vzdělání je magisterský studijní program. Zde již není přípustné jiné než pedagogické vzdělání. Jejich hlavní pracovní náplní je sestavování a následná garance plnění tzv. programů zacházení s vězni, tedy zabezpečování penitenciárního výchovného působení a metodické vedení vychovatelů (Mezník, Kalvodová, Kuchta, 1995)

2.1 Vazba, vazební věznice a věznice

Vazba je jeden ze zajišťovacích institutů, které nabízí česká právní úprava a může o ní rozhodnout pouze soud. Při použití vazby je obviněná osoba na základě soudního rozhodnutí dočasně zbavena osobní svobody a umístěna do vazební věznice (Hendrych, 2009).

Do vazby je možné vzít pouze osobu obviněnou ze spáchání trestného činu, tedy osobu, proti které bylo zahájeno policejním orgánem nebo státním zástupcem trestní stíhání. Člověk obviněný ze spáchání trestného činu může být soudem vzat do vazby pouze ze tří důvodů uvedených v trestním řádě:

- Při obavě, že uprchne nebo se bude skrývat, aby se vyhnul trestnímu stíhání nebo trestu.
- Při obavě, že bude působit na spoluobviněné nebo na svědky nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání – tzv. koluzní vazba.

- Při obavě, že bude pokračovat v trestné činnosti, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo jím hrozil (Mařádek, 2005).

Účelem výkonu vazby není resocializace a převýchova, platí zde presumpce neviny. Během výkonu vazby může být obviněný podroben jen těm omezením, která jsou nezbytná ke splnění účelu vazby a k zachování vnitřního pořádku, a to bez ponižování lidské důstojnosti a jakéhokoliv nátlaku (Mařádek, 2005). Smyslem vazby je tedy podobně, jako u ostatních zajišťovacích institutů, zajištění osoby obviněného pro účely trestního řízení a výkon trestu (Hendrych, 2009).

Nejdůležitějšími vězeňskými zařízeními jsou věznice, které slouží k výkonu trestu odnětí svobody a mohou mít i zvláštní oddělení pro výkon vazby, a vazební věznice, ve kterých se vykonává vazba, recipročně k věznicím mohou mít také samostatná oddělení pro výkon trestu odnětí svobody.

Věznice je relativně velmi zřetelně ohraničený psychosociální a materiální prostor, kde se každodenně odehrávají četné mezilidské interakce, do kterých vstupují především vězni a vězeňský personál, s podstatně nižší četností poté obhájci, příbuzní a přátelé vězňů při návštěvách, orgány činné v trestním řízení, probační a mediační služba, duchovní různých církví atd. (Hála, 2005).

2.1.1 Rozdělení věznic v ČR

V České republice se vězení dělí podle míry vnější ostrahy, zajištění bezpečnosti a uplatňování bezpečnostního programu do čtyř základních typů. Je realizována diferenciací odsouzených do čtyř typů věznic: s dohledem, s dozorem, s ostrahou, se zvýšenou ostrahou.

Do věznice s dohledem soud zpravidla zařadí pachatele, který dosud nebyl ve výkonu trestu odnětí svobody za úmyslný trestný čin a kterému byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti.

Do věznice s dozorem soud zpravidla zařadí jednak pachatele, kteří spáchali trestný čin z nedbalosti a již byli ve výkonu trestu odnětí svobody za úmyslný trestný čin, a pak také ty pachatele, kterým byl za úmyslný trestný čin uložen trest odnětí svobody nepřevyšující dva roky, a dosud nebyli ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin.

Věznice s ostrahou byla zpravidla určena dvěma skupinám pachatelů. První skupinu tvořili pachatelé, kterým byl za úmyslný trestný čin uložen trest odnětí svobody, a současně nesplňovali podmínky pro zařazení do dvou předchozích typů věznic. Do druhé skupiny

spadají pachatelé, kterým byl uložen trest odnětí svobody za čin spáchaný z nedbalosti a kteří však nebyli pro jeho výkon zařazeni do dvou předchozích typů věznic.

Do věznice se zvýšenou ostrahou jsou zařazováni zpravidla pachatelé odsouzení k doživotnímu trestu odnětí svobody, zvláště nebezpeční recidivisté, pachatelé, kterým byl za zvláště závažný trestný čin uložen trest odnětí svobody ve výměře nejméně osm let a pachatelé, kteří byli odsouzeni za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchli z vazby nebo z výkonu trestu (Kalvodová, 2016).

2.2 Změna vnější diferenciaci věznic a její přínosy

Dne 1. října 2017 nabývá účinnosti novela trestního zákoníku, kterým se redukuje dosavadní čtyři typy věznic na dva, a to na věznici s ostrahou a na věznici se zvýšenou ostrahou. Věznice s ostrahou se člení podle stupně zabezpečení na oddělení s nízkým stupněm zabezpečení, se středním stupněm zabezpečení a s vysokým stupněm zabezpečení.

Nové vnější rozdělení věznic vychází především z potřeby vytváření moderního penitenciárního zacházení s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Hlavním cílem je vytvořit takové podmínky, které přispějí k resocializaci těchto osob a sníží riziko opakování trestné činnosti, což je plně v intencích programového prohlášení vlády, která se mimo jiné zavázala minimalizovat rizika recidivy po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Změna vnější diferenciaci patří k základním proměnám v rámci Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2025. Vychází z Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy členským státům k Evropským vězeňským pravidlům, z Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy členským státům o zacházení s odsouzenými k doživotnímu a dalším dlouhodobým trestům a rovněž z Doporučení uvedených ve zprávách pro vládu České republiky o návštěvě České republiky, které vykonal Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání v letech 2006 a 2008.

Z pohledu evropského srovnávání byla Česká republika do 30. 9. 2017 jedním z posledních států využívajících model, ve kterém soud zařazuje odsouzené do některého typu věznice výhradně na základě trestněprávních kritérií. Model, který neodpovídal doporučení Evropských vězeňských pravidel, podle kterého musí být každý vězeň vězněn v bezpečnostních podmínkách odpovídajícím aktuálnímu stupni rizika.

Nový systém nabízí řešení, které spočívá ve svěření rozhodování vězeňským službám místo soudů je obecně považováno za pružnější a efektivnější, neboť vězeňské služby mají na rozdíl od soudů lepší možnosti k poznání osobnosti odsouzeného, disponují příslušnými

specialisty (psychology, sociálními pracovníky, pedagogy) a pobyt odsouzeného ve výkonu trestu poskytuje dostatek času pro zkoumání osobnosti odsouzeného.

Systém vnější diferenciaci věznic využívá v plném rozsahu v České republice do praxe zavedenou metodu hodnocení rizik a potřeb (Risk/Needs Assessment). Tato metoda se zaměřuje na zjišťování rizikových faktorů odsouzeného (možnost recidivy a její závažnosti) tak, že jsou analyzovány jak statické (neměnné), tak dynamické (proměnlivé) rysy osobnosti odsouzeného. Součástí této metody je i vyhodnocování motivace odsouzeného, jeho ochota a schopnost podílet se na změně svého života.

2.2.1 Přínosy nové vnější diferenciaci

- Vhodná diferenciaci odsouzených – o umístění odsouzených bude rozhodovat Vězeňská služba ČR na základě kriminogenních hledisek a vlastního penitenciárního posouzení (elektronický mechanismus vnější diferenciaci, hodnotící nástroj SARPO). Věznice může systémově a strukturovaně zhodnotit všechny údaje týkající se trestní minulosti odsouzeného a vybrané, tzv. specifické trestné činnosti, míry rizika opětovného selhání vyplývající z aktuální trestné činnosti odsouzeného, stupeň a povahu narušení odsouzeného, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestů, hrozbu útěku a další trestní řízení, celkový počet nepodmíněných trestů, celkový počet porušení (alternativních trestů) a další významné skutečnosti (např. nenastoupení VTOS).
- Progresivní motivační systém – vnitřní rozdělení s jednotnými kritérii pozitivně motivuje odsouzené k postupu do oddělení s nižším stupněm zabezpečení a umožňuje VS ČR dát důraz na reintegrační přípravu (viz umístění do nižšího stupně v rámci výstupní přípravy). Nová diferenciaci přináší důraz na vybudování prostupného motivačního systému (v mezích možností v rámci stávajících podmínek věznic) tak, aby se odsouzení postupně propracovávali do oddělení s nižším stupněm zabezpečení a připravovali se na úspěšný přechod na svobodu po svém propuštění z výkonu trestu. Umisťování dle programů zacházení umožní flexibilně a logicky koordinovat rozvoj a implementaci programů zacházení v konkrétních odděleních věznice s ostrahou podle stupně zabezpečení. V rámci jednotlivých oddělení může VS ČR strategicky plánovat rozvoj a distribuci různě zacílených intervencí, aktivit a (standardizovaných) programů, může zavádět nové programy pro určité skupiny odsouzených, může koordinovat výběr personálu, jeho zaškolení, pilotáž, evaluaci, samotnou implementaci a nastavení supervize.

- Adekvátní bezpečnost – v případě aktuální potřeby (např. bezpečnostní situace) může ředitel věznice na doporučení odborné komise reagovat okamžitě a rozhodnout o zvýšení stupně zabezpečení a k nutné změně stupně dojde v řádu dnů, max. 1 týdně. Věznice mohou pružně a rychle reagovat na potřeby umístování odsouzených do oddělení vyšších stupňů z bezpečnostních důvodů, z důvodů neplnění programu zacházení apod. a naopak do oddělení nižších stupňů v případě progresivního postupu odsouzených a jejich přípravy v rámci reintegrace po propuštění na svobodu.
- Systémové profilování věznic – umožní dlouhodoběji utvářet celkovou strukturu vězeňského systému v rámci jednotlivých stupňů zabezpečení ve věznicích a vazebních věznicích v závislosti na počtu odsouzených a podmínkách VS ČR. Na základě střednědobých a dlouhodobých analýz, které zohledňují počty odsouzených, pravidla, potřebu a praxi umístování odsouzených v rámci vnitřní diferenciací, může VS ČR rozhodovat o přesnějším umístění oddělení jednotlivých stupňů zabezpečení ve věznicích a přizpůsobovat jejich kapacitu (Vězeňská služba České republiky).

2.3 Vězeňská služba ČR

Vězeňská služba byla zřízena zákonem č. 555 v roce 1992. Vězeňská služba ČR je řízena Ministerstvem spravedlnosti prostřednictvím generálního ředitele a zahrnuje správní službu a výkonnou složku. Podle zákona o Vězeňské službě ČR zajišťuje výkon vazby a trestu odnětí svobody a v rozsahu stanoveném tímto zákonem, ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví a správě soudů a Ministerstva spravedlnosti (Malá, 2003).

Vězeňská služba se vnitřně člení na vězeňskou stráž, justiční stráž a správní službu. Vězeňská stráž a justiční služba mají postavení ozbrojeného sboru. Vězeňská stráž střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody. Dále střeží objekty Vězeňské služby a v těchto místech zajišťuje pořádek a kázeň. Justiční stráž zabezpečuje pořádek a bezpečnost v budovách státních zastupitelství a v budovách soudu.

Správní služba zabezpečuje organizační, speciálně výchovnou, zdravotní, ekonomickou a další odbornou činnost. K dalším úkolům Vězeňské služby patří výzkum v oboru penologie, jehož výsledky aplikuje v praxi (Mařádek, 2005).

Vězni jsou rozmístěni ve 35 věznicích a každá věznice má svého ředitele. Centrálně správu zajišťuje generální ředitelství, které spadá pod Ministerstvo spravedlnosti. V ČR jsou, jak už bylo výše zmíněno, čtyři typy věznic: s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Vězeňská služba, jakožto součást trestní justice, respektuje právní řád České

republiky, Listinu základních práv a svobod a Doporučení Rady Evropy (Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky).

2.3.1 Vězeňská Duchovní služba

Duchovní služba působí v našem vězeňství od roku 1994. Vězeňská duchovní služba je sborem vězeňských kaplanů, kteří byli pověřeni svou církví a s jejichž působením vyslovila souhlas Rada pro duchovní službu ve věznicích. Kaplani jsou zaměstnanci Vězeňské služby, patří do deseti různých církví a jsou organizačně odpovědní řediteli své věznice a po stránce metodické hlavnímu kaplanovi vězeňské služby a jeho zástupci. Kromě realizace a organizování duchovní služby v místních podmínkách se podílejí rovněž na vytváření a aplikaci výchovných programů, vedoucích k hodnotové změně klientů. Kaplani jsou poradci ředitelů svých věznic ve věcech spektra současného náboženského života a slouží rovněž svým spoluzaměstnancům (Vězeňská služba České republiky).

Duchovní služba je z hlediska zacházení s vězni zajímavou alternativou, je ve značné míře založena na aktivitách neplacených dobrovolníků, což ještě posiluje značnou pracovní nezávislost na služebním vedení Vězeňské služby ČR. Kromě dobrovolníků působí vedle ostatních zaměstnanců oddělení výkonu vazby a trestu, od roku 1998, jako samostatná složka řízená prvním zástupcem ředitele věznice, vězeňští kaplani. Formy pastorační péče mají své specifické podoby, které jsou nezaměnitelné a nepostradatelné i ve vězeňském prostředí. Proto se nedají mechanicky vtěsnat do systému ostatních způsobů zacházení. To samozřejmě neznamená, že mohou stát mimo kontrolní mechanismy Vězeňské služby ČR. Evidence a způsob vykazování by však měly odpovídat jejich charakteru a nespádět k formálnosti. Může se zdát, že v podmínkách českého vězeňství je duchovní služba poněkud opomíjenou a nedostatečně využívanou. Přirozenou součástí duchovní služby je také její přesah do doby po propuštění vězňů (Hála, 1996).

Vězeňská duchovenská péče

Duchovní služba je v českých věznicích svěřena Vězeňské duchovenské péči (VDP). Jde o nevládní organizaci, jež je registrována u ministerstva vnitra jako zapsaný spolek. Patřit do VDP mohou členové sborů a farností registrovaných církví i duchovenské osoby, které se chtějí dobrovolně věnovat duchovní a pastorační činnosti v našich věznicích a mají pověření od vedení svých církví. Dohoda o duchovní službě byla uzavřena 30. 12. 2013 mezi zástupci České biskupské konference, Ekumenické rady církví v ČR a Vězeňské služby ČR formuluje poslání duchovenské péče ve věznicích takto: „*Vězeňská duchovenská péče je nadkonfesijním*

sdružením osob pověřených církvemi k duchovní službě ve věznicích a ústavech České republiky. Působí na základě spolupráce a vzájemné tolerance jednotlivých církví a spolupracuje s vězeňským personálem na všech úrovních řízení, zejména s kaplany, za účelem vytváření vhodných podmínek pro duchovní a pastorační činnost – NGR č. 67/2013, čl. 4-5 odst. 1 a 2“ (Vězeňská služba České republiky).

3 Zacházení s vězněnými osobami

Zacházení s vězněnými osobami je běžně užívaný pojem ve vězeňství světových demokracií. V českém vězeňství se začal tento pojem pravidelně používat až po roce 1989. Konkrétně je zacházení s vězni všechno to, co se s vězni dělá ve vězeňských zařízeních, aby byl naplněn účel výkonu vazby a účel výkonu trestu odnětí svobody a aby při tom vězni nebyli poškozeni. To znamená, aby vězňům nebyl poškozen stav jejich osobnosti a také stav jejich tělesného a duševního zdraví. Zacházení by taktéž nemělo zhoršit sociální vazby mezi vězněm, nejbližším sociálním prostředím a jeho rodinou. Konkrétně zacházení zahrnuje sociální péči, vzdělávání, návštěvy, korespondenci, četbu, reedukaci, psychologickou a lékařskou péči, psychoterapii nebo psychiatrickou intervenci (Mařádek, 2005).

3.1 Programy zacházení

Pro každého odsouzeného je vypracován program zacházení, který je společnou prací psychologa, vychovatele, pedagoga, sociálního pracovníka a lékaře (Sochůrek, 2007, s. 42-43). Tento program zahrnuje pracovní, vzdělávací, zájmové, speciální výchovné aktivity a oblast utváření vnějších vztahů s diferencovaným přístupem ke každému odsouzenému za účelem dosáhnout účelu výkonu trestu a úspěšné reintegrace (Biedermanová, Petras, 2011).

Programy zacházení definuje zákon č. 169/1999 Sb., a vyhláška č. 345/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů ve znění pozdějších předpisů. Zákon č. 169/1999 Sb., konkrétně § 41, říká, že programy zacházení mají obsahovat konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzenými směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Programy zacházení jsou uskutečňovány v souladu s Listinou základních práv a svobod (1992) a s doporučeními Rady Evropy (2005). Důležitým dokumentem v oblasti zacházení s vězni jsou také Evropská vězeňská pravidla (2006).

Nedílnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na vzdělávání, pracovní terapii anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života (Mařádek, 2005).

Biedermanová a Petras (2011) dále říkají, že odsouzenému se umožní výběr, pokud přichází v úvahu více variant programu zacházení. V rámci tohoto programu se pro odsouzeného nejméně 3 měsíce před propuštěním vytvářejí podmínky pro jeho samostatný způsob života. Při vypracování programu zacházení může věznice podle potřeby spolupracovat s příslušnými orgány sociálního zabezpečení (Zákon č.169/1999).

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody v § 2 odst. 2 stanovuje povinnost jednat s odsouzenými tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to umožní doba výkonu trestu, podporovat takové postoje, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život. Výkon resocializace odsouzených pomocí programů zacházení má tím pádem zákonnou oporu. Tato povinnost se v praxi promítá při sestavování jednotlivých programů zacházení. Nelze totiž opomenout skutečnost, že drtivá většina vězňů se vrátí zpět do společnosti.

Program zacházení obsahuje pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a také zájmové aktivity s diferencovaným přístupem ke každému odsouzenému. Je vytvářen v součinnosti s jednotlivým odsouzeným vykonávajícím trest odnětí svobody delší než tři měsíce. Odsouzený má možnost si zvolit z programů, které věznice považuje za vhodné a které je schopna zajistit. Pokud si odsouzený žádný z těchto programů nezvolí, účastní se programu zacházení stanoveného vnitřním řádem věznice alespoň v minimálním rozsahu (Biedermanová, Petras, 2011).

3.1.1 Účel programů zacházení

Výchovně působit na odsouzené a připravovat je na návrat do civilního života, tak, aby odstranili páchaní trestné činnosti a stali se plnohodnotnými členy společnosti, je hlavním cílem programu zacházení. Programy zacházení jsou základním prostředkem resocializační činnosti uskutečňované v průběhu výkonu trestu odnětí svobody a nápravné zařízení by mělo sestavit takové programy zacházení, které by pozitivně podpořily změnu systému hodnot a jednání odsouzených osob (Blatníková, 2004).

Existence programů zacházení vychází z Evropských vězeňských pravidel (věznice uvězněným nabízí smysluplné pracovní činnosti i programy zacházení, kterými je připraví na jejich opětovné začlenění do společnosti) a často je zmiňují také vnitrostátní předpisy upravující výkon trestu odnětí svobody.

Podle § 2 odst. 1, písm. d) a e) zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a Justiční stráží České republiky, v platném znění, patří mezi úkoly Vězeňské služby ČR jednak prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a podobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění a dále provádět výzkum v oboru penologie a využívat jeho výsledky a vědecké poznatky při výkonu vazby a při výkonu trestu odnětí svobody (Koncepce vězeňství).

3.2 Aktivita programu zacházení

Program zacházení je zpravidla rozdělen na následující aktivity:

- pracovní aktivity
- vzdělávací aktivity
- speciálně výchovné aktivity
- zájmové aktivity
- oblast utváření vnějších vztahů

3.2.1 Pracovní aktivity

Cílem pracovních aktivit je zvláště vytvoření pracovních návyků u těch odsouzených, kteří si je ještě nevytvořili a současně uchování pracovních návyků u odsouzených, kteří pracovali před výkonem trestu. Dobře řízená, smysluplná a organizovaná práce rozvíjí pracovní návyky a s nimi související osobnostní vlastnosti. Takto uspořádaná práce odsouzených, která je vykonávána v podmínkách mimovězeňského standardu a spravedlivě odměňovaná, utváří žádoucí vztah odsouzeného k práci vůbec (Matoulek, Sejkorová, 2011).

3.2.2 Vzdělávací aktivity

Vzdělání a gramotnosti se přikládá od nepaměti zásadní význam pro nápravu vězňů. Řada z nich neměla před nástupem výkonu trestu ukončené základní vzdělání, někteří vězni byli absolventy zvláštních škol. V minulosti byl podíl negramotných nebo pologramotných odsouzených velký. Důraz byl proto kladen zejména na kurzy čtení a psaní pro negramotné a kurzy k doplnění znalostí na úrovni základních škol s možností získání vysvědčení o ukončení základní školní docházky. Postupem času však došlo ke zvýšení a růstu vzdělanosti i v celé populaci.

Mnoho výzkumů dokazuje (Biedermanová, Petras, 2011), že samotné vzdělávání ve všeobecných předmětech nemá téměř žádný výchovný efekt. Proto se v posledních letech klade důraz na vzdělávání vězňů v pracovních oborech a na možnost rekvalifikace nebo kvalifikace v řemeslech či administrativně technických profesích.

Zvláštní důraz na vzdělávání vězňů klade i Rada Evropy v článku 28 Doporučení:

- výchovu a vzdělávání pokládá za součást vězeňského režimu,
- každý vězeňský ústav musí dát vězňům k dispozici knihovnu,

- kde je to možné, zajišťovat činnost vězeňské knihovny ve spolupráci s veřejnými knihovnami
- výchova vězňů by v rámci možností měla být integrována do veřejného výchovně-vzdělávacího systému země a zajišťována pod záštitou externích výchovně-vzdělávacích institucí (Kalvodová, 2016).

Vzdělávání odsouzených je postaveno na úroveň zaměstnání, může probíhat v pracovní době a zajišťují jej vzdělávací střediska věznic. Formální vzdělávací aktivity probíhají hlavně pod záštitou Středního odborného učiliště Vězeňské služby České republiky, které bylo podle rozhodnutí Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy České republiky s účinností od 20. června 1996 zařazeno mezi školy v České republice. Tímto aktem získala škola možnost vydat celostátně platná vysvědčení a výuční listy, stejně jako školy ostatní.

Středoškolské a vysokoškolské studium je umožňováno v individuálních případech. Možnost tohoto studia souvisí především s délkou výkonu trestu a je v závislosti na osobních předpokladech odsouzených.

Pro výuku v rozsahu základní devítileté školy byly vytvořeny kurzy dokončení základního vzdělání a přípravné kurzy (Biedermanová, Petras, 2011). Problematickou oblastí je zajišťování základního vzdělávání prostřednictvím SOU VS (Střední odborné učiliště Vězeňské služby), jež má dle čl. 2 nařízení 1/2007 umožnit odsouzeným toto vzdělání si doplnit. SOU VS však nemá od MŠMT k výuce v rozsahu základní devítileté školy akreditaci. Proto byly ve Školském vzdělávacím středisku vytvořeny kurzy pro doplnění základního vzdělání, po jejichž ukončení získá odsouzený vysvědčení o ukončení kurzu základního vzdělání. V některých věznicích se dokonce daří navázat spolupráci se základními školami v jejich okolí, která toto vzdělání převážně dálkovou formou odsouzeným zprostředkuje a po úspěšném dokončení jim vydá tamtéž i vysvědčení. Jak uvádí vyhláška č. 345/1999 Sb.: „Z dokladů o vzdělávání odsouzených nesmí být patrné, že byly získány ve výkonu trestu. Odsouzení, kteří nedokončí studium v době výkonu trestu, mají právo studium dokončit v příslušné škole“.

3.2.3 Speciální výchovné aktivity

Speciálními výchovnými aktivitami programu zacházení se rozumí individuální a skupinová speciální pedagogická a psychologická působení na odsouzené vedená kompetentními zaměstnanci. Smyslem je vytvořit takový systém zacházení s odsouzenými, který působí směrem ke snižování rizika páčání trestné činnosti a dává jim možnosti změnit své chování a motivaci k nápravě.

Jsou zaměřeny na:

- sociálně právní poradenství
- terapeutické programy
- trénink zvládnání vlastní agresivity.

Speciální výchovné aktivity probíhají ve všech odděleních věznic, uplatňují se však zejména ve specializovaných odděleních pro výkon trestu odsouzených s duševními poruchami a s poruchami chování, osobnosti a chování způsobených užíváním psychotropních látek nebo odsouzených s mentální retardací. Jejich posláním a úkolem je snižovat a omezovat nebezpečnost a pravděpodobnost recidivy u rizikových pachatelů trestné činnosti vykonávajících trest odnětí svobody a přispívat ke zvyšování ochrany společnosti po návratu těchto odsouzených do občanského života (Biedermanová, Petras, 2011).

3.2.4 Zájmové aktivity

Evropská vězeňská pravidla dávají za úkol vězeňské správě zajistit jako jeden z minimálních standardů ochranu zdraví všech vězňů. Péče o fyzické i duševní zdraví odsouzených je splněna též prostřednictvím různých zájmových kroužků sportovního, vzdělávacího nebo kulturního charakteru. Zejména u nezaměstnaných odsouzených mají význam zájmové pracovní činnosti.

Smyslem volnočasových programů realizovaných ve vězení je:

- naučit odsouzené trávit aktivně a smysluplně volný čas a po propuštění z výkonu trestu podstatně změnit životní styl,
- ve výkonu trestu vyplnit čas odsouzených smysluplnou, aktivní činností zaměřenou na rozvoj osobnosti, udržení fyzické i psychické kondice a vytvoření kulturních návyků a potřeb (Biedermanová, Petras, 2011).

3.2.5 Oblast utváření vnějších vztahů

Tato oblast bývá nazývána některými autory (Biedermannová, Petras, 2011) jako extramurální, to znamená za zdmi vězení. Jedná se o vytváření, udržování nebo posilování vazeb odsouzených s vnějším světem, rozvíjení znalostí a dovedností, které jsou potřebné v občanské společnosti. Patří sem především koordinovaný způsob návštěv a styků odsouzeného s rodinou. Důležitost této oblasti se jeví zejména při zařazení vybraných odsouzených do výstupních oddělení věznic, které se uskutečňuje zpravidla šest měsíců před skončením výkonu trestu. Programy zacházení jsou zaměřeny na konkrétní přípravu odsouzených pro samostatný život na svobodě a mají výrazně praktický charakter (Biedermannová, Petras, 2011).

3.3 Standardizované programy zacházení

Standardizované programy jsou vytvářeny, koordinovány a pilotovány za přímé spolupráce odborných zaměstnanců odboru výkonu vazby a trestu s jednotlivými věznicemi. Standardizované programy směřují ke stejnému cíli jako ostatní programy, tedy ke snižování nebezpečí recidivy. Programy zacházení nejsou pojímány jako odplata, nýbrž jako náprava nežádoucího chování. Standardizované programy lze uplatnit v různých věznicích.

Standardizace programů vykazuje jednotnou úpravu při předložení a následném zpracování projektů programů tak, aby naplňovaly stanovené cíle (snižování rizika recidivy) a současně splňovaly předem daná formální kritéria. Mezi tato kritéria patří: vytvoření programu, vyškolení lektorů, pilotáž a supervize, vyhodnocení, schválení standardizovaného programu, zavedení do praxe a periodické hodnocení.

Standardizovány jsou především takové programy, které se zaměřují na snižování rizika recidivy u odsouzených za nenásilné trestné činy (např. krádež, dopravní nehody), za sexuálně motivované trestné činy, za násilné trestné činy včetně domácího násilí, za trestné činy spáchané pod vlivem návykových látek a u odsouzených připravujících se na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (Biedermanová, 2011). Vzhledem k výše uvedenému se lze domnívat, že diagnostická kritéria či kritéria výběru na základě trestné činnosti by neměla být jediným měřítkem pro zařazování do standardizovaných programů, také vzhledem ke značnému počtu odsouzených a velkému rozptylu jejich osobnostních charakteristik.

Nástin Programů, které v současné době probíhají v českých věznicích

- Program 3Z (Zastav se, Zamysli se, Změň se). Tento program je postaven na kognitivně-behaviorálních základech, jeho pilotní odzkoušení proběhlo v roce 2006 ve věznicích Světlá nad Sázavou, Jiřice a Kuřim. Poté byl postupně rozšiřován do dalších věznic. Zaměřuje se na několikanásobně trestané odsouzené, kteří se dopustili převážně majetkové trestné činnosti. Vedení mají na starost dva vyškolení lektoři z řad zaměstnanců věznic. Dohromady bylo vyškoleno více než 40 lektorů programu. Program 3Z byl v červenci 2011 zařazen jako standardizovaný program do přílohy č. 1 NGR č. 35/2011 (Ivanovičová, 2010).
- Vzdělávací programy GREPP a GREPP 2 – tyto programy jsou zaměřeny na práci s odsouzenými, kteří se dopustili trestného činu násilí na dětech. Programy jsou pojaty jako tzv. „narovnání“. Programy jsou realizovány ve věznicích s dozorem a ve věznicích s ostrahou. Cílem programů je přivést odsouzené k náhledu na vlastní trestnou činnost a snahu o nalezení cesty k opětovné reintegraci do společnosti. Programy GREPP a GREPP 2 byly v červenci 2011 začleněny jako standardizované programy do přílohy č. 2 NGR č. 35/2011.
- Program TP 21 Junior je určený pro mladistvé odsouzené. Cílovou skupinou programu jsou mladiství odsouzení s poruchami chování. Hlavním cílem programu je, aby si odsouzení uvědomili vlastní zodpovědnost za své chování a jednání a aby se snižovala agresivita jejich chování vůči ostatním. Také program TP 21 Junior byl zařazen v červenci 2011 jako standardizovaný program do příloh NGR č. 35/2011.
- Program PARDON je určený pro pachatele dopravních nehod. Hlavním cílem programu je změnit problémové chování řidiče, které vede k páčání přestupku nebo trestné činnosti v dopravě. Odsouzení zařazení do tohoto programu si mají zformovat postoje a osvojit nutné způsoby chování pro bezpečné řízení a také minimalizovat možnost opakování trestné činnosti v budoucnu.
- Program TP KEMP je zaměřený na pachatele násilí. Cílem programu je určit příčiny násilného jednání u odsouzených, získat náhled na spáchanou trestnou činnost a snaha o změnu postojů odsouzených vůči páčání násilné trestné činnosti.
- Pilotní projekt Zacházení s doživotně odsouzenými byl realizován ve věznicích Valdice, Mírov a Karviná. Do projektu byla zapojena většina doživotně odsouzených. Hlavní částí projektu je práce s odsouzeným, jeho trestnou činností a postojem k ní (Vězeňská služba České republiky).

3.4 Současné problémy zacházení s vězněnými osobami

K hlavním problémům v rámci zacházení s vězněnými osobami patří nedostatečný počet odborných zaměstnanců, špatné podmínky pro uvězněné osoby, zchátralost věznic, chronická přeplněnost věznic a rozšiřující se vězeňská populace. Dále deficit autorit a legitimacy a vážné sociální důsledky (Carrabine, 2009).

3.4.1 Nedostatečná diferenciacie při zařazení odsouzených do věznic

Uvádět pravidla pro diferencované zařazení odsouzených do věznic v obecně závazných právních předpisech není úplně vhodné. Pokud jde o vnější diferenciaci, platí pro zařazení dospělého odsouzeného do věznice s dohledem, dozorem, ostrahou nebo zvýšenou ostrahou trestně právní kritéria uvedená v § 56 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku. O případném přearažení odsouzeného do věznice jiného typu rozhoduje soud na základě vyhodnocení průběhu a účinnosti programu zacházení, zhodnocení průběhu a úspěšnosti výkonu ochranného léčení, pokud bylo odsouzenému uloženo, případně dalších skutečností, které mohou mít význam (§ 324 odst. 1 trestního řádu), tedy hlavně v závislosti na chování odsouzeného, méně na základě kvalifikovaného posouzení osobnosti.

Z hlediska vnitřní diferenciacie se u dospělých odsouzených mají podle § 8 odst. 3 řádu výkonu trestu odnětí svobody oddělovat více narušení od méně narušených. Tento pojem však není blíže specifikován a neurčitost pojmu může vést k subjektivním odhadům, což je nevyhovující právně i penologicky. Prostupné skupiny vnitřní diferenciacie u dospělých jsou podle § 39 odst. 5 řádu výkonu trestu odnětí svobody navázány na plnění programů zacházení. V dalších odstavcích ustanovení se uvádí, že do první prostupné skupiny vnitřní diferenciacie se arazují ti odsouzení, kteří převážně aktivně plní program zacházení i své další povinnosti a chovají se a jednají v souladu s vnitřním řádem. Do druhé prostupné skupiny vnitřní diferenciacie jsou arazováni odsouzení, kteří částečně plní program zacházení a převážně se chovají a jednají v souladu s vnitřním řádem; tato skupina je určena zpravidla jako vstupní pro odsouzené nastupující výkon trestu. Do třetí prostupné skupiny vnitřní diferenciacie jsou pak arazováni odsouzení, kteří převážně odmítají přijmout nebo neplní program zacházení, neplní své povinnosti a chovají se a jednají v rozporu s vnitřním řádem.

V praxi to ve skutečnosti znamená, že odsouzený je po absolvování nástupního oddělení arazen v podstatě kamkoliv, kde je volné místo, protože všichni jsou většinou arazeni do druhé diferenciacní skupiny. Stává se, že spolu pak žijí ti, kteří by z nejrůznějších, a to zejména osobnostních důvodů by měli být rozdělováni. Konečným parametrem vnitřní

diferenciace jsou nakonec zejména ubytovací možnosti a ve velkých kolektivech dochází k tomu, že vedle sebe žijí odsouzení zařazení do různých skupin vnitřní diferenciace a odlišují se od sebe pouze rozsahem svých výhod.

3.4.2 Nedostatky programů zacházení

U zacházení s vězněnými osobami předpisy uvádí na prvním místě vždy zaměstnávání a vzdělávání. Průměrný měsíční rozsah aktivit odsouzených, kteří nepracují a nejsou zařazení ve vzdělávacích programech, v naprosté většině nedosahuje ani 50 hodin (s výjimkou skupiny odsouzených s poruchami chování a s poruchami duševními a v případě některých věznic také s výjimkou režimu na výstupních odděleních). Je patrné, že odsouzení mají přemíru volného času tráveného většinou na celách a odděleních a místo přípravy na řádný život po propuštění z výkonu trestu se spíše hodnotově přizpůsobují vězeňskému prostředí. Proto je třeba se zamyslet nad tím, že samotný pevný denní režim vězněných osob musí být v dostatečné míře doplněn pracovními, rekvalifikačními, vzdělávacími a dalšími vhodnými aktivitami.

Občas je prezentován názor, že u tzv. krátkodobých trestů je výchovná funkce odnětí svobody sporná a prý ani v takových případech nelze zavádět plánovitý resocializační program. Lze se domnívat, že u krátkodobých trestů by bylo vhodné zařadit intervenci v podobě mnohem intenzivnějších reedukačních programů s podstatně vyšší časovou dotací.

Speciálně výchovné aktivity se provádí i na běžných odděleních, přesto by měly převažovat v rámci oddělení specializovaných. Počet takových oddělení je však příliš malý a jejich kapacita naprosto nepokrývá skutečnou potřebu, přitom více, než polovina vězeňské populace je na svobodě uživatelem drog. Osoby s poruchami osobnosti a s psychiatrickými diagnózami jsou běžně umístěny na standardních odděleních. Jejich přítomnost na běžných odděleních přináší problémy – často jsou pachateli nebo oběťmi násilí a věznice nemají vytvořené podmínky, jak s takovými osobami správně pracovat, případně, kam je přemístit.

Programy zacházení nejsou v některých případech vzájemně skloubené (kdo je zaměstnán, nemívá dostatek času na terapii, kdo je žákem učiliště, zpravidla nepracuje). Standardizované programy zacházení jsou zaváděny zhruba od přelomu první a druhé dekády tohoto století, empirické zkoumání jejich efektivity dosud neproběhlo. Nemáme dostatek míst na specializovaných odděleních a zejména u nesnadné práce s uživateli drog chybí systému koncepční přesah na dobu po skončení výkonu trestu. Dosud není dostatek programů vytvořených společně s Probační a mediační službou (Koncepce vězeňství do roku 2025).

3.4.3 Ženy ve výkonu trestu odnětí svobody

Světovým trendem v oblasti zacházení je také specifikovat a odlišit skupinu odsouzených žen. Obecně ženy tvoří 5–10 % celkové vězeňské populace, tím pádem jsou v koncepcích okrajovou či vůbec neřešenou skupinou.

Za stávajících zákonných podmínek rozlišení výkonu trestu mužů a žen je patrné pouze v oblasti hygieny, přiměřené vnější úpravy, přihlíží se k psychickým a fyziologickým zvláštnostem žen a v případech těhotenství, péče o velmi malé dítě a novorozence. Nejsou však zohledněny hlavní rozdíly mezi odsouzenými muži a ženami – nepřihlíží se k obecně nižší nebezpečnosti odsouzených žen, což má potom negativní dopad na stávající omezení v celé své šíři – od realizace programů zacházení (včetně opuštění věznice), zaměstnávání, přes realizace eskort a stanovení vnitřních řádů na specializovaných odděleních a výstupních odděleních až po vnitřní diferenciaci ve věznici.

Naprosto zásadní pro efektivní výkon trestu a zejména pro snížení recidivy je umístění odsouzených blízko trvalého bydliště tak, aby s nimi mohla pracovat místní komunita (probační a mediační služba, sociální kurátoři, úřady, orgán sociálně-právní ochrany dětí, nevládní organizace – sociální pomoc, drogové služby, rodinné terapie). Hlavním paradoxem českého vězeňství je přístup k vězněným ženám v této oblasti. Ženy, které řeší mnoho otázek spojených s rodinou, výchovou dětí apod., jsou umísťovány daleko od místa trvalého bydliště, tím je jim nepřímo zamezováno v kontaktech s dětmi a rodinou. Dále jsou jim znepřístupňovány služby, které poskytují jednotlivé zmiňované organizace, a v neposlední řadě jim ani nemůžeme zajistit udržení jejich pracovního místa. Zájem ze strany zaměstnavatelů by byl, ale ženy pocházející zdaleka dojíždět do práce několik set kilometrů nemohou. Tady systém zcela pomíjí otázku dostupnosti rodiny a umísťování blízko trvalému bydlišti, což u žen lze spatřovat jako jeden nejvýznamnějších aspektů recidivy. Je potřeba také mít na zřeteli, že muži mají rovněž podíl na výchově dětí a péči o rodinu a domácnost.

Výkon trestu odsouzených matek s dětmi

Specializované oddělení určené pro výkon trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí (SpO) bylo otevřeno 1. 10. 2002. Jedná se o první a zároveň nejmodernější oddělení otevřené ve vězeňství ČR, ve kterém je matce umožněno pečovat při výkonu trestu o své nezletilé dítě. Obsah a forma zacházení s odsouzenými matkami je v souladu se Zákonem č.169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a s vyhláškou č. 345/1999 Sb. – řádem výkonu trestu odnětí

svobody, vychází z potřeb dítěte a přihlíží k psychickým a fyziologickým zvláštnostem matek i dětí.

Cílem programu na SpO je pro každou matku zvládnutí péče o dítě a také formování jeho osobnosti. Pro přijetí do tohoto programu musí odsouzené matky splňovat určitá kritéria, mezi ně patří například, že odsouzené matce skončí trest zpravidla do dovršení 3 let věku dítěte, délka trestu matky je delší než 6 měsíců, ženě nebyla před výkonem trestu omezena rodičovská odpovědnost.

Koncepce specializovaného oddělení vychází ze zkušenosti z jiných zemí, avšak respektuje náš právní řád, systém sociálního zabezpečení, ekonomické možnosti a v neposlední řadě rovněž výsledky odborné diskuse, která uzákonění specializovaného oddělení pro výkon trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí předcházela (Vězeňská služba ČR).

3.4.4 Mladiství ve výkonu trestu

Vnitřní diferenciací mladistvých je upravena na rozdíl od dospělých jinak. Podle § 83 odst. 1 řádu výkonu trestu odnětí svobody jsou mladiství rozdělováni do čtyř základních skupin nejen na základě spáchaného provinění, ale také na základě charakteristiky osobnosti. Do základní skupiny A se zařazují odsouzení se základní charakteristikou osobnosti v normálu, u nichž poruchy chování vyplývají z nevhodného sociálního prostředí, emocionální a sociální nevyzrálosti, případně špatného zacházení. Do základní skupiny B jsou zařazováni odsouzení s naznačeným disharmonickým vývojem osobnosti. Do základní skupiny C se zařazují odsouzení s poruchami chování včetně poruch chování způsobených užíváním návykových látek, vyžadující specializovaný výkon trestního opatření. Do základní skupiny D jsou zařazováni odsouzení s mentální retardací. Tato úprava dává prostor k rozdělování mladistvých nikoli podle trestně právních kritérií, ale podle odborného posouzení osobnosti mladistvého (penologická literatura používá přílehlavý výraz deprivace, resp. kriminální deprivace osobnosti). Poté, až v rámci jednotlivých skupin, je další rozlišení navázáno na plnění programu zacházení, podobně jako u dospělých. Samotné ubytování mladistvých však ne vždy umožňuje jejich oddělení podle stávajících skupin vnitřní diferenciací.

Odsouzení mladiství mají vykonávat trest odnětí svobody odděleně od ostatních odsouzených ve věznicích nebo ve zvláštních odděleních pro mladistvé (§ 31 odst. 4 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění) bez bližší vnější diferenciací. Zákonu lze formálně vyhovět jakýmkoli oddělením ubytovny mladistvých od ubytovny dospělých (třeba jen mříží, plotem). Podobný způsob umístování vede k nekontrolovatelné komunikaci s dospělými odsouzenými a nic nebrání negativními jevy

kriminální infekce a s tím spjaté recidivě. V současné době nemáme u nás specializovanou věznici určenou pouze pro výkon trestu mladistvých. Tato situace neodpovídá poměrům v ostatních vyspělých zemích, kde se dbá na oddělený výkon trestu odnětí svobody nejen u mladistvých, ale i u mladých dospělých.

3.4.5 Menšiny ve výkonu trestu odnětí svobody

Další nedotčenou otázkou, dalo by se říci, že i zanedbanou otázkou, je problematika menšin ve výkonu trestu odnětí svobody, v podmínkách ČR zejména naší nejpočetnější menšiny, Romů. Nejsou zde nastaveny žádné programy, které by reflektovaly odlišnosti kultury a zvyklostí a též nemáme romské vychovatele, kteří by mohli tento problém řešit. Nedostupnost rodiny a služeb z místa bydliště je dalším aspektem, proč např. s Romkami nelze efektivně pracovat (Scheinost, 2011).

3.4.6 Další nedostatky vězeňské praxe v ČR

Výrazným nedostatkem současného systému je zejména nedostatečný počet odborných zaměstnanců a vychovatelů. Správné není ani to, že činnost odborných zaměstnanců, z nichž někteří musí mít k výkonu činnosti specifické vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu, hodnotí příslušník Vězeňské služby s požadovaným vzděláním v bakalářském studijním programu, navíc bez stanoveného zaměření vzdělání.

Již dlouho se upozorňuje na nevyhovující tzv. vězeňskou architekturu a nevhodnou dislokaci řady vězeňských zařízení. Ve věznicích je také naprosto běžné hromadné ubytování. Takové noclehárny nejsou uzpůsobeny pro racionální rozdělení vězňů. Přitom bez důsledné diferenciaci a faktického oddělení jednotlivých skupin je velice obtížné pokoušet se o individuální způsob zacházení a přispívat tím ke snižování rizik recidivy odsouzených. Od ostatních demokratických zemí se naše vězeňství stále nejvíce odlišuje právě způsobem umísťování odsouzených do jednotlivých ústavů a ubytováním v nich. Ve vyspělých systémech převažují menší ústavy s předpoklady pro vnitřní diferenciaci (která je však chápána více ve smyslu diferenciaci metod a programů, než v rozdělování odsouzených do skupin) a individuální práci s odsouzenými. Za zmínku stojí, že v naší vnitrostátní legislativě jsou slova „individuální způsoby zacházení“ použita pouze v § 82 odst. 1 vyhlášky č. 345/1999 Sb., který upravuje výkon trestního opatření odnětí svobody u mladistvých (Koncept vězeňství do roku 2025).

4 Systém kontinuální péče o trestané osoby

V této kapitole je podrobně popsán systém postpenitenciární péče o trestané osoby zejména z pohledu sociálních pracovníků, sociálních pedagogů a kurátorů, probační a mediační služby a nestátních organizací.

4.1 Postpenitenciární péče

Nejčastěji se lze setkat s trojím základním vymezením, kdy postpenitenciární péče je poskytována jen odsouzeným osobám po výkonu trestu odnětí svobody pouze na základě dobrovolnosti, mimo zařízení věznic a ve formě sociální péče a sociální pomoci; dále, když postpenitenciární péče je poskytována odsouzeným osobám po výkonu trestu odnětí svobody nejen na bázi dobrovolnosti, ale má i státní formu nuceného, povinného dohledu nad zvlášť narušenými, kde hrozí velké riziko opětovného sociálního selhání a taktéž je sociální pomoc a péče poskytována ze strany společnosti na bázi dobrovolnosti, bezplatně, a to všem pachatelům, i těm, kteří si odpykali jakýkoli jiný trest než trest odnětí svobody. Tato nákladná sociální péče a pomoc pachatelům trestných činů se také rozšiřuje o tzv. ranou pomoc, kdy se jedná o pomoc už v momentu konfliktu se zákonem v trestně přípravném.

Z výše uvedených pojetí lze odvodit dvě základní formy postpenitenciární péče, kterými jsou dobrovolná forma, jež obvykle nemá přísná pravidla a její využívání závisí na klientově svobodné vůli, tzn., že je zde respektováno svobodné rozhodnutí klienta o jejím počátku a ukončení, případně znovuzapočetí a znamená tedy dobrovolné rozhodnutí klienta o zahájení ale i ukončení kontaktu a nucená forma, která má obvykle zákonem vymezená pravidla a podmínky své aplikace a do značné míry je v oslabené podobě pokračováním v omezení klienta (např. probace, parole, ambulantní ochranné léčby apod.).

Konstituování moderního systému sociální práce s pachateli trestných činů je dlouhodobou záležitostí a ve své finální fázi je závislé zejména na rekodifikaci trestního práva a na přijetí dalších právních norem. Dosavadní sociální pomoc byla a je poskytována metodami sociální práce trestně odpovědným osobám trestně stíhaným, odsouzeným i propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody. Tu zajišťují, společně s místním a časovým omezením, sociální pracovníci věznic, sociální kurátoři, pracovníci probační a mediační služby ve spolupráci s dalšími subjekty.

Na péči penitenciární by měla v rámci moderního systému sociální práce navazovat péče postpenitenciární, která je poskytována na základě dobrovolnosti všem občanům propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody a spočívá v poskytování výchovné a poradenské

služby, v pomoci při pracovním uplatnění, při ubytování, v poskytování věcné pomoci, případně dalších služeb a je závěrečnou etapou kontinuální pomoci, v rámci níž by měla být přijata opatření kontinuální sociální péče, zahrnující sociální intervenci již v době přípravného trestního řízení, řízení vykonávajícího až po fázi adaptační (Mühlpachr, 2004).

Resocializace není proces, který by byl ve všech případech dovršen samotným ukončením výkonu trestu odnětí svobody pomocí programu zacházení, ale v řadě případů jde resocializaci dovršit až v podmínkách civilního života, a to na základě profesionálně realizované postpenitenciární činnosti. Šance na dovršení resocializace se zvyšuje, pokud jsou vytvořeny optimální podmínky pro opětovné začlenění jedince do společnosti. To znamená, aby měl jedinec zajištěné ubytování, byl pracovně zařazen, měl dostatek finančních prostředků na stravu a ostatní základní potřeby. Zde sehrává velkou roli právě rodina, pokud během výkonu trestu odnětí svobody nedošlo k jejímu rozpadu, a činnosti sociálních kurátorů, kteří o osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody pečují. Dále zde hrají důležitou roli různé nevládní a charitativní organizace, které adaptaci ve společnosti mohou usnadnit (Blatníková, 2004).

Důvodem pro postpenitenciární péči je situace, kdy cílů penitenciárního procesu nebylo zcela dosaženo nebo nejsou přiměřeně ustáleny a jedinec potřebuje odbornou pomoc, péči k adaptaci na nové podmínky života mezi občany a k integraci do společnosti. První dny po propuštění na svobodu jsou obdobím sociální rekonvalescence, kdy jedinec obnovuje své sociální dovednosti, získává zkušenosti a postupně se snaží integrovat do společnosti. V tomto období potřebuje odbornou péči, zejména v některých individuálních případech, neboť může snadno podlehnout negativním vlivům.

K nejčastější recidivě dochází v průběhu prvního roku pobytu na svobodě nebo po absolvovaném ochranném léčení. Reálný život člověka mimo vězení totiž představuje neustálé hledání, volbu alternativ řešení úkolů, situací, způsobu chování a nesení důsledků této volby včetně převzetí odpovědnosti za ně. Může se dostavit prožívání pocitu sociální vykořeněnosti po dlouhodobých a opakovaných trestech odnětí svobody, snížení hodnoty sebe sama, prožívání pesimismu z životní reality, ztráta nebo obtížnost nalézání smyslu života v každodenní realitě, výskyt problémů spojených s obnovením partnerských vztahů, případně po jejich rozpadu hledání a vytváření nových, problém s obnovením rodičovské role a adekvátních vztahů k dětem nebo s obnovením nebo vytvořením si nových materiálních podmínek k životu, taktéž problém s profesionálním uplatněním (Černíková, 2008).

Mezi další důvody potřeby odborné pomoci lze zařadit například nutnost splácení dluhů a škod z trestné činnosti, vábení bývalých kamarádů, často právě z podsvětí nebo bývalých spoluvězňů, riziko relapsu zneužívání alkoholu, drog nebo patologického hráčství zejména tehdy, pokud byly tyto fenomény v přímé nebo nepřímé souvislosti s trestnou činností nebo problém s obnovením pracovních návyků a profesních dovedností (Sochůrek, 2007). Je tedy důležité, aby po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody docházelo k systematické reintegraci jedince, aby mu bylo poskytnuto odborné poradenství, pomoc, podpora a aby byl co nejdříve schopen zvládat vlastními silami činnosti každodenního života (Eduard Matt, Sandra Siewert In Bammann, 2008).

4.2 Kontinuální sociální práce

Resocializace pachatelů trestné činnosti, kteří jsou propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody, je úkolem, při jehož plnění je hlavní zásadou úzká spolupráce, provázanost a návaznost. Všechny zúčastněné subjekty musí koordinovat své činnosti s cílem snížit recidivu kriminálního chování.

Kontinuální sociální práce s pachateli trestné činnosti představuje koncepci péče o společensky nepřizpůsobené občany a je součástí sociální politiky, orientované na prevenci kriminality. Myšlenka tohoto typu sociální práce v průběhu trestního řízení a po jeho skončení začala být realizována počátkem 90. let 20. století z iniciativy sociálních kurátorů v době po amnestii prezidenta republiky. Do této doby sice existovala jakási spolupráce sociálních kurátorů s pracovníky tehdejších nápravně výchovných ústavů, ovšem postrádala systémový charakter, soustředila se na realizaci tzv. „předvýstupních besed“, přičemž individuální přístup k odsouzeným byl velmi ojedinělý a byl spíše vlastní iniciativou sociálních pracovníků věznic a kurátorů. Již v té době ale existovala spolupráce kurátorů pro mládež se sociálními pracovníky rezortu Ministerstva spravedlnosti, která vycházela z povinností, které byly uloženy orgánům péče o mládež. V první polovině 90. let byla přijata nová, efektivnější legislativní opatření, která vytvořila příznivé předpoklady pro systémovou kontinuální sociální práci zainteresovaných institucí.

Kontinuální sociální práce s klientem zahrnuje všechny fáze trestního řízení, včetně soudního řízení i ve výkonu trestu. V rámci kontinuální sociální práce s pachateli trestných činů rozeznáváme penitenciární sociální práci, kterou vykonává sociální pracovník Vězeňské služby ČR ve věznici pro výkon vazby a pro výkon trestu a která se vztahuje k resocializačnímu procesu a jeho cílům. Tento přístup umožňuje řešit problémy obviněných a

odsouzených osob v co největším předstihu před jejich propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody a tím minimalizovat následky jejich budoucí nepříznivé situace. Dále rozlišujeme ranou pomoc a postpenitenciární práci, kterou vykonávají sociální kurátoři úřadů ve vazební věznici u obviněných a dále po propuštění vězněných z výkonu trestu odnětí svobody. Poskytování sociální péče sociálními kurátory by mělo zmírňovat důsledky výkonu vazby a výkonu trestu, předchází zpretrhání sociálních vztahů a připravuje klienty na život v extramurálních podmínkách (Černíková, 2008).

4.3 Subjekty kontinuální sociální péče orientující se na pachatele trestných činů

Mezi subjekty sociální péče orientující se na pachatele trestných činů patří: sociální pracovník, sociální kurátor, probační a mediační služba a nestátní subjekty.

4.3.1 Sociální pracovník ve věznici

Sociální pracovník poskytuje na základě svojí diagnostické činnosti obviněným ve výkonu vazby a odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody sociálně právní informace a poradenství. Tato práce má ve vězeňství značný efekt, protože obtížné psychosociální situace se v podmínkách uvěznění často vyhrocují až k nesnesitelnosti a včasná kvalifikovaná intervence je nutná. Sociální pracovník spolupracuje při plnění svých úkolů s pracovníky probační a mediační služby, obecních a městských úřadů, úřadů práce a azylových domů a charit. Optimální by bylo, kdyby se sociální práci ve vězeňství podařilo, aby každý, kdo je propuštěn z výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody, odcházel s platným občanským průkazem a měl zajištěnou práci a bydlení. Současná realita je však jiná, mnohem méně příznivá. Sociální práce občas trpí nešvarem paternalismu. Vězni jsou tak „obsluhováni“ na místo cíleného vedení k aktivnímu samostatnému řešení vlastních sociálních problémů (Hála, 2005).

4.3.2 Sociální pedagog ve věznici

Sociální pedagog je zařazován do kategorie pomáhajících profesí. Je to zpravidla vysokoškolsky vzdělaný odborník, jehož role je preventivní, poradenská, výchovná, převýchovná a vzdělávací. Poskytuje pomoc klientům všech věkových kategorií, tedy dětem, dospělým nebo seniorům. Kraus a Poláčková (2001, s. 3) uvádějí: „*Sociální pedagogika se nezaměřuje pouze na problémy patologického charakteru, marginálních skupin, částí populace ohrožených ve svém vývoji a potenciálně deviantně jednajících, ale především na*

celou populaci ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti, na utváření optimálního způsobu života v dané společnosti. “

V praxi je profese sociálního pedagoga různorodá a vzhledem k současnému stavu společnosti velmi potřebná. Absolvent oboru může působit ve školství jako vychovatel nebo pedagog volného času, dále pak podle příslušného zákona také v sociálních službách. Určitým problémem je to, že není zařazen v katalogu prací a dosud není určena přesná charakteristika jeho kompetencí. Také ve věznici má vysokoškolsky vzdělaný sociální pedagog své místo v oblasti převýchovy odsouzených, neboť se zabývá rizikovými skupinami, pomocí při zvládání těžkých životních situací, integraci jedinců do společnosti a resocializací.

Podle Krause (2008, s. 152) je resocializace: *„Odstraňování těch relativně trvalých zaměření vychovávaného jedince, jež způsobují výchovné potíže. V širším smyslu je chápána jako jakási zpětná socializace s cílem vrátit člověka do normálního života společnosti, ke společensky přijatelnému způsobu chování.“* Černíková, Sedláček (2002, s. 100) uvádějí, že *„výchova v trestu odnětí svobody má své charakteristické zvláštnosti, které ji zásadně odlišují od výchovy v běžném životě.“* Lze říci, že výchovný proces ve věznicích probíhá téměř 24 hodin denně, což znamená, že odsouzení jsou pod dohledem personálu, který je má kontrolovat, ovlivňovat a hodnotit. Na výchovném procesu by se v ideálním případě měl podílet i sám odsouzený, nejen výchovní specialisté. Také režim a podmínky ve věznicích umožňují výchovným specialistům prosazovat výchovné vlivy na odsouzeného prostřednictvím přísnějších a méně dobrovolných požadavků, než je tomu v běžné civilní sféře.

4.3.3 Sociální kurátor pro dospělé

Sociální kurátor pro dospělé poskytuje sociální pomoc dospělým občanům, zejména občanům propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody, občanům, proti nimž je vedeno trestní stíhání, případně jim byl výkon trestu odnětí svobody podmíněně odložen, a také těm, kteří tuto pomoc potřebují k překonání nepříznivých sociálních dopadů, občanům závislým na alkoholu nebo jiných drogách, občanům žijícím nedůstojným způsobem života nebo občanům propuštěným ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti. Pomoc kurátora je poskytována na základě klientova zájmu. Sociální práce sociálního kurátora je brána jako kontinuální činnost, působení a pomoc, která se odehrává se v kontextu sociálních situací.

Cílem jeho činnosti je navázání vzájemného socioterapeutického vztahu v zájmu působení na osobnost klienta, tak aby byly vytvořeny či upevněny vazby k okolí a nedocházelo k jeho sociální izolaci. Sociální kurátor je prvkem komplexu prevence kriminality.

Sociální kurátor zejména:

- poskytuje pomoc při řešení problémů, které nastaly v souvislosti s propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody,
- řeší náročné životní situace související s ubytováním, zaměstnáním, navazováním kontaktů s rodinou a příbuznými,
  - poskytuje klientovi psychosociální podporu,
  - poskytuje klientovi asistenční službu,
  - navrhuje klientům poskytnutí peněžité či věcné dávky,
  - jedná s orgány obcí, se zdravotnickými institucemi, s nestátními organizacemi a církvemi, s právníckými a psychologickými poradnami.

Již ve výkonu trestu odnětí svobody jsou jedinci před svým propuštěním informováni sociálním pracovníkem věznice o možnosti kontaktovat sociálního kurátora za účelem jejich snadnější adaptace ve společnosti. Kontakt osoby propuštěné z výkonu trestu se sociálním kurátorem je dobrovolný a záleží vždy na propuštěném jedinci, zda sociálního kurátora osloví či nikoli. Protože není uzákoněna pracovní povinnost, i v této oblasti, záleží na osobě propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, zda se nahlásí na úřad práce či nikoli (Blatníková, 2004).

4.3.4 Sociální kurátor pro mládež

Kurátoři pro mládež se zabývají dětmi a mladistvými, kteří se dopustili činnosti jinak trestné nebo mají závažné výchovné problémy, dětem a jejich rodinám poskytují sociálně právní poradenství, sociálně výchovnou péči a pomoc, spolupracují s ostatními zainteresovanými institucemi, účastní se soudního řízení jako opatrovníci, nebo kolizní opatrovníci dětí (Hendrych 2010). Systém kontinuální sociální péče vyžaduje úzkou spolupráci sociálních pracovníků Vězeňské služby ČR s kurátory pro mládež a také se sociálními kurátory obecních úřadů nebo středisek sociální prevence. K jejímu zabezpečení je velmi nezbytná především úzká vzájemná informovanost obou kategorií sociálních pracovníků. K jejich povinnostem náleží péče o děti do 15 let, které se dopustily činu jinak trestného, mladistvé ve věkovém rozpětí 15–18 let, u nichž bylo zahájeno trestní stíhání nebo

kteří se dopustili přestupku či provinění, děti a mladistvé s opakovanými poruchami chování závažného rázu. U mladistvých osob je také úkolem Vězeňské služby po vzetí mladistvého do vazby či výkonu trestu informovat o této skutečnosti kurátora pro mládež, který pak následně poskytne Vězeňské službě ČR pro její potřebu zprávu o poměrech mladistvého.

4.3.5 Probační a mediační služba

Probační a mediační služba ve své práci vychází ze zásad restorativní justice, kde je zločin považován za společenskou událost, která zasahuje do života osob příslušné komunity. Probační a mediační služba usiluje o to, aby díky své činnosti byla schopna přispět k ochraně společnosti před opakující se trestnou činností a také k účinné podpoře i ochraně oběti trestné činnosti (Scheinost, 2011, s. 235).

„Probaci se pro účely tohoto zákona rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen "obviněný"), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“ (Tomášek, Diblíková, Scheinost, 2016, s. 19).

„Mediací se rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediace se provádí jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.“ (Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě).

K tomu, aby se do trestního řízení zapojila i Probační a mediační služba, nemusí vždy vzniknout impuls pouze od soudů, podněty k zahájení činnosti jak v rámci probace, tak i mediace plynou také od policie, státních zastupitelství, ale i od poškozených, jejich obhájců, pachatele a jeho rodinných příslušníků. Činnost pracovníků Probační a mediační služby se tím stává nedílnou součástí trestního procesu ve smyslu restorativní justice.

Posláním Probační a mediační služby ČR je přispívat k naplňování trestní spravedlnosti a vytvářet podmínky pro uplatnění alternativních postupů v trestním řízení, což je zejména zajištění účinného výkonu alternativních trestů a nalezení účinné reakce na spáchaný trestný čin. Za tímto účelem provádí probační a mediační služba České republiky probaci a mediaci a podílí se na řešení sporů mezi obviněnými a poškozenými a svými činnostmi usiluje o urovnání sociálních konfliktních stavů, obnovení respektu k právním normám v souvislosti s trestním řízením (Doubravová a kol., 2001).

Mezi základní cíle probační a mediační služby patří především:

- Snaha o začlenění pachatele do života společnosti bez dalšího porušování zákona.
- Participace poškozeného, což znamená úsilí o zapojení poškozeného do procesu vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí a důvěry ve spravedlnost.
- Ochrana společnosti účinným řešením konfliktů spojených s trestním řízením a realizací uložených trestů a opatření nespojených s odnětím svobody (Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě).

4.3.6 Nestátní subjekty

Mezi nestátní subjekty postpenitenciární péče náleží občanská, církevní a charitativní sdružení a organizace, které poskytují různé druhy sociální pomoci, např. materiální pomoc či poradenskou pomoc, a zároveň se podílejí na ochraně společnosti před negativními důsledky zneužívání návykových látek nebo sociální péči. Vzniklé iniciativy přispívají k obohacení sítě poskytovaných sociálních služeb ve vztahu k jedincům s problémy v sociální adaptaci a sociální integraci a v současné době představují významné, ustálené subjekty v realizaci sociální prevence i prevence kriminality (Černíková, 2008).

Nejen vzhledem k výše popsané psychicky i sociálně nepříznivé situaci osob ve výkonu trestu je na místě jakákoliv psychosociální podpora, jež může pozitivně zlepšit postoj i motivaci uvězněných osob. Jednou z nich se jeví být program Dopisování s vězni, kterému se věnuje následující empirická část této práce.

EMPIRICKÁ ČÁST

V empirické části je provedena analýza textového materiálu (dopisů). Výzkum probíhal v rámci programu Dopisování s vězni v Diakonii Českobratrské církve evangelické. Pro analýzu dat bylo použito otevřené kódování, pro vyhodnocení a interpretaci dat byla zvolena technika „vyložení karet“.

5 Design výzkumu

5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumu bylo zjistit, jaká očekávání mají vězni od toho typu psychosociální podpory a jaké přínosy ve vztahu k těmto programům zmiňují.

Výzkumné otázky:

- Jaká očekávání mají respondenti od programu dopisování s vězni jako od určitého typu psychosociální podpory?
- Jak respondenti tento program hodnotí a jaké přínosy ve vztahu k tomuto programu zmiňují?

5.2 Metodologie výzkumu

Pro realizaci výzkumného šetření byl zvolen vzhledem k povaze zkoumaného materiálu a cílům výzkumu kvalitativní výzkumný design využívající postupy tzv. zakotvené teorie. Kvalitativní výzkum je označení pro různé techniky, metody a přístupy ke zkoumání jevů, kdy do popředí nevstupuje kvantifikace dat, kdežto jejich podrobná analýza (Maňák, Švec In Skutil, 2011).

Mezi základní znaky kvalitativního výzkumu patří:

- Realizace výzkumu pomocí dlouhodobého a intenzivního kontaktu s terénem, se situací jedince či skupiny.
- Snaha získat jednotný pohled na předmět studie, na jeho kontextovou logiku a také snaha orientovat se v přímých a nepřímých pravidlech, která fungují v dané oblasti.
- Využití menšího počtu standardizovaných metod získávání dat.
- Snaha o izolaci různých témat.
- Induktivní analýza a interpretace dat, kdy dochází k tomu, že se data analyzují postupem od jednotlivého k obecnému a pak se interpretují. V průběhu sběru dat a

jejich vyhodnocování se postupně vytváří obraz, kdy výzkumník popisuje podrobným způsobem, to, co pozoroval a zaznamenal.

- Cílem je zjistit, proč lidé jednají určitým způsobem, jak se chovají v daném prostředí a v dané situaci a také jak organizují své každodenní aktivity a interakce (Hendl, 2005).

Výhody a nevýhody kvalitativního výzkumu

Mezi přednosti kvalitativního výzkumu patří:

- Získává podrobný popis a vhled při zkoumání jedince, skupiny, události.
- Zkoumá fenomény v přirozeném prostředí a pomáhá při jejich počáteční exploraci.
- Umožňuje studovat procesy a navrhnout teorie.
- Dobře reaguje na místní podmínky a situace.
- Hledá lokální příčinné souvislosti.

Mezi nevýhody v rámci kvalitativního výzkumu patří:

- Získaná znalost nemusí být vždy zobecnitelná na populaci a do jiného prostředí.
- Je těžké provádět kvantitativní předpovědi a také je v rámci výzkumu obtížnější testovat teorie a hypotézy.
- Analýza dat i jejich sběr jsou často časově náročné.
- Výsledky mohou být snadněji ovlivněny výzkumníkem a jeho preferencemi (Hendl, 2005).

5.2.1 Otevřené kódování

Otevřené kódování je technika, která byla vyvinuta v rámci zakotvené teorie. V této práci na formulaci zakotvené teorie neaspiruji, využiji však kódování k analýze dat. Otevřené kódování se díky své účinnosti a jednoduchosti používá ve velmi široké škále kvalitativních projektů. Jde o část analýzy, „*kteřá se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů. Během kódování jsou údaje rozebrány na samostatné části a pečlivě prostudovány, porovnáním jsou zjištěny podobnosti a rozdíly a také jsou kladeny otázky o jevech údají reprezentovaných*“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 44).

Při otevřeném kódování je text rozbit na jednotky, kterým jsou přiřazena jména, a s takto nově označenými fragmenty texty výzkumník poté dále pracuje. Jednotkou může být slovo či řada slov, věta či odstavec. Každé takto vzniklé jednotce se přiřazuje kód, tedy jméno nebo označení, které ji nejlépe vystihuje. Určitá jednotka reprezentující více než jedno klíčové

slovo je označena více kódy současně. Z kódů si vytváříme seznam existujících kódů, ze kterých je poté možné systematicky kategorizovat. To znamená, že kódy, které vzešly z otevřeného kódování, seskupujeme podle podobnosti nebo jiné vnitřní souvislosti a začínáme budovat hierarchický systém. V rámci hierarchizace jde o to, že jednotlivé úryvky z dat nejprve podřazujeme různým kódům a jednotlivé kódy následně podřazujeme různým kategoriím (Švaříček, Šed'ová, 2007).

5.2.2 Technika vyložení karet

Technika „vyložení karet“ spočívá v tom, že výzkumník *„kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce či linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií.“* (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 226).

5.3 Výzkumný vzorek

Švaříček, Šed'ová (2007) uvádějí ve své publikaci, že cílem kvalitativního výzkumu není reprezentovat určitou populaci, ale určitý problém, což znamená, že vzorek je tedy vytvořen s ohledem na náš problém. Jsou tedy vybráni jedinci či skupiny, které mohou obohatit výzkum a přinést nové informace. Pro účely výzkumu byl zvolen záměrný výzkumný vzorek. Záměrný výběr je *„... potřebný proto, aby vybrané osoby byly pro výzkum vhodné a aby měly určité potřebné vědomosti a zkušenosti z dané oblasti nebo prostředí. Jen tak o něm mohou podat informačně bohatý a pravdivý obraz.“* (Gavora, 2000, s. 144).

Informanti ve zvoleném výzkumu vykonávají trest odnětí svobody ve vězních Valdice, Mírov, Pankrác a Světlá nad Sázavou. Skupina informantů je věkově heterogenní. Vzhledem k tomu, že jsem se sama také účastnila programu dopisování s vězni a dopisovala jsem si s 8 informanty, o kterých uvedu základní informace:

- Informant č. 1 je muž, ve věku 27 let, ve svém dopise říká: *„Mám rád pohodu a srandu, nesnesu stres – hádky a křivárny. Rád maluju a tetuju. Nesnáším chlast a mám rád fajn lidi.“*
- Informant č. 2 je muž, odpykává si svůj trest ve věznici Valdice, je již třetím rokem ve výkonu trestu odnětí svobody. Říká, že: *„dlouhé chvíle trávím na cele tak, že si čtu a hraju různé hry, jako např. šachy“.*
- Informant č. 3 je muž, ve věku 39 let, svůj trest si odpykává ve věznici Valdice, v současné době je pro něj nejdůležitější, jak sám říká ve svém dopise, následující:

„Důležité teď pro mě je, abych se za sebe mohl přestat stydět a abych dělal radost těm, kteří mě mají rádi.“

- Informant č. 4 je rozvedený, má z manželství dceru, která letos oslaví 15 narozeniny. S dcerou není v kontaktu, dopisy putují pouze z jeho strany a rád by věděl, jak ji přesvědčit, aby mu psali i ona. Jediný, kdo s ním udržuje kontakt je jeho otec, který je však v pokročilém věku 72 let, matka mu zemřela.
- Informant č. 5 má rád četbu, rád běhá, má velice rád procházky v přírodě a jízdu na kole. Je mu 34 let a svůj trest si odpykává ve věznici Valdice. Ke svému trestu uvádí: *„jsem poprvé zavřenej, bývalej kámoš mě zatáhl do velkého problému.“*
- Informant č. 6 je muž ve věku 35 let, miluje přírodu, nesnáší faleš, rád poslouchá rockovou hudbu nebo symfonický metal. Je odsouzen na 10 let odnětí svobody. Uvádí, že: *„jediný s kým si mám co psát, je moje sestra, ta při mně pořád stojí, a která prakticky ví, jak to tady na mě působí.“*
- Informant č. 7 pochází z Prahy, má Střední školu, obor strojírenství. Poté se stal elektrikářem – silnoproud. Má partnerku, se kterou mají dceru. Ke svému trestu uvádí: *„Jsem kutil a dost často jsem chodil na melouchy. Pracoval jsem s klukama, kteří mě hodně naučili. Založil jsem firmu na rekonstrukci bytových jader, jednoho dne mě kontaktoval jeden kluk, kterého jsem znal, nějaký čas jsem pro něj pracoval – stavební práce, než jsem zjistil o co jde. Chtěl jsem odejít, ale když je člověk obklopen takovými lidmi, kteří za to nestojí, ale již nebylo cesty zpět. Nakonec jsem se dostal do vazby a dceři byly 4 měsíce. To, co jsem si zde prožil se nedá slovy popsat, nebýt mých rodičů, přišel bych i o dceru.“*
- Informant č. 8 je muž, ve věku 28 let, svůj trest si odpykává ve věznici Mírov, mezi jeho koníčky patří sport a posilovna, rád vaří a uklízí. Ve věznici chodí do práce, ke které uvádí: *„je to fyzicky náročný, děláme motory do aut, jeřáby apod.“*

5.3.1 Výběr dopisového materiálu a způsob zpracování

Při výběru jsem postupovala následovně: Nejprve jsem požádala koordinátorku programu dopisování s vězni o svolení k nahlédnutí do dopisů. Poté byla provedena analýza textového materiálu (dopisů). V dopisech jsem hledala odpovědi na výzkumné otázky týkající se očekávání a hodnocení programu dopisování s vězni. Návazně byly vybrány úryvky z těch dopisů, ve kterých respondenti uvedli svá očekávání a hodnocení ve vztahu k tomuto programu. Takto bylo postupováno, dokud nebylo nasyceno teoretické vzorkování. Po

ukončení sběru dat bylo nutno všechny údaje přepsat, bez jazykových úprav, do programu Microsoft Word. Vzniklo velké množství dat, které bylo nutné neustále pročítat. Data byla zpracována na základě otevřeného kódování v programu Microsoft Word a také v dostupném počítačovém programu s názvem Atlas. Tento program je vytvořen pro kódování textů v kvalitativním výzkumu. Sběr dat probíhal od 30.5. 2017 do 15.3.2018, bylo analyzováno 62 dopisů.

6 Prostředí a podmínky výzkumu

Výzkum probíhal v rámci programu Dopisování s vězni v Diakonii Českobratrské církve evangelické, kde byla provedena analýza textového materiálu neboli dopisů.

6.1 Informace o Diakonii Českobratrské církve evangelické a SOS centru

Diakonie ČCE – Středisko křesťanské pomoci v Praze (SKP) je jedním z 33 středisek Diakonie Českobratrské církve evangelické, má samostatnou organizační jednotku s vlastní právní subjektivitou, v čele s ředitelkou a správní radou. Diakonie ČCE – SKP v Praze je tvořeno sedmi samostatnými službami. Čtyři služby jsou zaměřeny na sociální prevenci – SOS centrum denní krizová služba, jehož součástí je i projekt „Dopisování s vězni“, Služba následné péče Dobroduš, Terénní práce v ohrožených rodinách a Azylový dům pro matky s dětmi. Tři služby pak zahrnují sociální péči, kdy jde o terénní pečovatelské služby. Ve všech službách sociální prevence je navázána spolupráce s dobrovolníky a jsou zde akreditované dobrovolnické projekty.

SOS centrum poskytuje lidem v krizové situaci odbornou pomoc a podporu. Služby jsou určeny pro jednotlivce, páry i celé rodiny, které se dostanou do nepříznivé situace. V rámci této služby vznikly dva programy dobrovolnické činnosti, v jednom dobrovolníci pomáhají přímo v SOS centru a v druhém dobrovolník pomáhá člověku ve výkonu trestu prostřednictvím dopisů. Moje práce bude věnována programu Dopisování s vězni.

6.2 Popis programu Dopisování s vězni

Program Dopisování s vězni je netypickou dobrovolnickou službou. Její specifikum je, že dobrovolník osobně nepozná svého klienta. Kontakt dobrovolníka a klienta probíhá výhradně formou dopisů, a to v době, kdy je klient ve výkonu trestu odnětí svobody.

Klient se o službě dozví od spoluvězně, odborného pracovníka věznice, kaplana, dostane se mu do rukou informační leták programu a napíše první dopis se žádostí o službu. Pokud klient vyjadřuje ve svém prvním dopise přání, která jsou v souladu s našimi možnostmi, nabídne mu koordinátor další kontakt a vysvětlí, jak služba funguje. Pokud má klient požadavek, kterému není možné vyhovět, v tom případě koordinátor vše vysvětlí a předá kontakty na jiné organizace. Specialista věznice, kaplan, rodinný příslušník osloví naši organizaci se žádostí o službu a předá kontakt na odsouzeného. První dopis o programu a nabídce zasílá koordinátor klientovi. Klient vždy posílá svůj dopis na adresu projektu a na obálku dopisu píše „krycí jméno“ dopisovatele. Je nutné zmínit, že program je určen lidem ve

výkonu trestu, nikoli po propuštění. Klientovi je po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nabídnuta další pomoc, kterou po propuštění zprostředkuje koordinátor dobrovolníků spolu s SOS centrem.

6.2.1 Historie dobrovolnického programu Dopisování s vězni

Dopisování s vězni má v historii SOS centra dlouhou tradici. Nejdříve ovšem probíhalo neprogramově, bez koncepce, pracovníci odpovídali jednorázově na dopisy, které do centra přišly. SOS centrum však už tehdy bylo kontaktním místem pro soukromé osoby z církve, které vězňům pomáhaly, ale chtěly utajit svou soukromou adresu.

Program vytvořila v r. 2005 jeho zakladatelka Emílie Gärtnerová a koncipovala jej jako dobrovolnickou službu, pro niž byli zájemci o dopisování školeni. Využila zkušeností z řešení případů z oblasti rodinných vztahů a zaměřila se také na další důležitou cílovou skupinu: rodiny osob ve výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody. Zatímco je trest odnětí svobody pro odsouzené trestem spravedlivým, pro jejich rodiny a blízké z výkonu trestu plyne nezasloužená újma a řada negativních dopadů. Rodiny zůstávají bez otců a matek, rodiče bez dětí, partneři bez pomoci. Jsou vystaveni odloučení a často i pohrdání nebo útokům společnosti. V SOS centru Emílie Gärtnerová a její kolegové již tehdy vnímali důležitost kvality sociálních vztahů jako stěžejní při pomoci této cílové skupině. V SOS centru nabízeli v rámci programu individuální poradenství, pomoc při orientaci v nastalé situaci, psychoterapii, právní poradenství a doprovázení při zvládnutí této zátěžové situace. Vysvětlovali, jak může vypadat kontakt s odsouzenou osobou. Program měl od svého počátku svá pravidla. Klienti získávali pravidelný kontakt s člověkem, který umí naslouchat, je ochotný diskutovat, podělit se o vlastní názory a může vězně korespondenčně doprovázet při obtížných situacích. Vězni nacházeli podporu při plánování budoucnosti a pomoc při vyhledávání informací o aktuálních sociálních službách. Emílie Gärtnerová a její kolegové pracovali na tom, aby bylo možné ve spolupráci všech zúčastněných vytvořit reálný individuální plán, který by odsouzený bezprostředně po propuštění začal s pomocí SOS centra naplňovat, a tím se mu dostala možnost začlenit se zpět do společnosti. Dobrovolníci měli vždy právo na uchování všech důvěrných informací, pokud se sami a pod supervizí nerozhodli je sdílet, a právo po upozornění kontakt ukončit, pokud klient nebude jednat v souladu s normami společenského chování. Někteří odsouzení vydrželi psát víc než pět let, mnohé pracovníci SOS centra „doprovodili“ až na svobodu a některým pomohli překlenout a zpracovat krizi ať už osobní, nebo sociální. O akreditaci programu Emílie Gärtnerová požádala u Ministerstva vnitra poprvé v r. 2007 a získala ji (Čierná, Gärtnerová).

6.2.2 Cíle programu Dopisování s vězni

Přípravit člověka ve výkonu trestu na běžný život a nabídnout mu nejen informace, ale i vztah důvěry a bezpečí. Prostřednictvím dopisů, navazuje dobrovolník vztah s klientem, který nám o sobě může sdělit, co chce. Zásadním kritériem v dopisování je míra sdělnosti, kterou si určí klient i dobrovolník. Předané informace se neověřují. Pokud se blíží propuštění z výkonu trestu, je možné nabídnout kontakty na organizace, které pomohou s adaptací na novou životní situaci ať už v oblasti bydlení, zaměstnání či dluhové problematiky. Pokud klient chce, lze i odborně naplánovat individuální plán na přechod do života mimo věznici. Zde se využívá odbornosti pracovníků SOS centra. Pokud by klient potřeboval odborné rady a dobrovolník je nezládl, obrátí se na koordinátora a ten informace předá nebo zprostředkuje dobrovolníkovi setkání s odborníkem SOS centra či jiné instituce.

Mezi hlavní cíle v rámci programu Dopisování s vězni tedy patří:

- Aktivizovat člověka ve výkonu trestu. Klient by měl být aktivizován v náplni času ve výkonu trestu odnětí svobody, v přemýšlení o svém životě, o životě druhých, v možnostech využití nabízených odborných služeb ve věznici, v možnostech dalšího vzdělávání ve věznici, v možnostech kontaktování svých blízkých a známých za zdmi věznice, v plánování života po propuštění.
- Zprostředkovat život „za zdí věznice“ - tzv. extramurální péče. Dobrovolníci popisují svůj běžný život, zaměstnání, studium, náplň volného času. Poukazují na citové vazby mezi členy rodiny, mezi kolegy v zaměstnání. Vysvětlují povinnosti a radosti každodenního života. Mají poukázat na to, jak běžný život vypadá. Jak se řeší starosti v práci nebo ve škole, problémy v rodinných vztazích, v mezilidských vztazích obecně. Jak si člověk může udělat radost, aniž by k tomu potřeboval peníze. Jak může žít partnerský život, pro který jsou dané hodnoty jinde, než dosud byl klient zvyklý. Jak je důležité umět se postarat o seniory v rodině. Poukázat na možnosti smysluplného trávení volného času. Mluvit o kulturních zážitcích, a hodnotit je. Psát o tom, co se děje v nových zákonech či předpisech a dotýká se to běžného života. Popisovat situace, které se nedějí běžně, ale musí se řešit. Ukázat, že všichni děláme chyby, ale neutíkáme od jejich nápravy. Klient by měl získat pravidelný kontakt s člověkem, který umí naslouchat, je ochotný diskutovat, podělit se o vlastní názory a může vězně doprovázet při obtížných situacích ve vězení.

6.2.3 Principy programu Dopisování s vězni

Program dopisování s vězni by se měl řídit několika základními principy, mezi něž patří bezpečí, mlčenlivost, pravidelnost, spolehlivost a rozmanitost. Tyto principy jsou níže popsány.

- **Bezpečí** – dodržování hranic v předávání osobních dat dobrovolníků, dopisovací místnost, jejíž adresa není veřejná.
- **Mlčenlivost** – je principem, který musí všichni dobrovolníci dodržovat, obzvláště vzhledem k cílové skupině klientů. Pokud se ale dozví o spáchání trestného činu, který podléhá ohlašovací povinnosti, musí tento princip nedodržet. Pokud by dobrovolníci ohlašovací povinnost porušili, vystavili by se sami možnosti stíhání pro trestný čin. Tento trestný čin je popsán v Trestním zákoníku č. 40/2009 Sb. ve dvou paragrafech.
- **Pravidelnost** – pravidelnost dopisů je nutností pro zachování důvěry ve vztahy. Čas ve výkonu trestu ubíhá mnohem pomaleji než čas mimo vězení.
- **Spolehlivost** – je nutností pro důvěru, kterou mezi sebou klient a dobrovolník má. Pokud dobrovolník nemůže pravidelně psát v nějakém úseku služby nebo v programu končí, musí dát vědět svému klientovi, aby nebyl znejistěn.
- **Rozmanitost** – tak jako akceptujeme rozmanitost dopisů od klientů, vítáme rozmanitost v textech od dobrovolníků, tak jako akceptujeme různost lidí ve výkonu trestu, vítáme dobrovolníky nejrozumnějších profesí, věku, zájmů a názorů.

6.3 Etický rámec výzkumu

Etický rámec výzkumu formuluje základní pravidla etického chování výzkumných pracovníků a jejich jednání ve výzkumu na základě obecně uznávaných etických norem. Pro tento výzkum bylo zapotřebí získat souhlas od koordinátorky projektu, dále bylo třeba zachovat anonymitu v rámci identifikace klientů a přísnou mlčenlivost (Zákon č.101/2000 Sb.). Také bylo zapotřebí respektování názorové plurality a tolerance a respektování lidské důstojnosti a autonomie, jež patří mezi základní zásady etického rámce výzkumu (Usnesení vlády ČR č. 1005/2005 a č. 951/2006).

7 Analýza dat

Pro analýzu dat bylo použito otevřené kódování. Vzniklé kódy jsou zařazeny do kategorií s názvy „život na svobodě“, „přátelství“, „nuda“, „spiritualita“, „porozumění“. Tyto kódy se vztahují k očekávání informantů od Programu dopisování s vězni. Dále byly získány kódy vztahující se k hodnocení tohoto programu, hodnocení se týká jak pozitiv, tak negativ, které program přináší. Pro vyhodnocení a interpretaci dat byla zvolena technika „vyložení karet“. Podle kategorií jsou pojmenovány následující podkapitoly, v nichž se objevují názvy příslušných kódů. (Pozn.: Autentické citace z dopisů informantů, uvedené kurzivou a v uvozovkách, jsou ponechány v původní, nekorigované podobě).

7.1 Očekávání respondentů od programu dopisování s vězni

Očekáváním informantů se zabývá první výzkumná otázka. V rámci této výzkumné otázky, byly zjištěny kódy, které jsou zařazeny do kategorií s názvy „život na svobodě“, „přátelství“, „nuda“, „spiritualita“ a „porozumění“.

7.1.1 Kategorie 1: „život na svobodě“

Informanti v dopisech vypovídají, že je pro ně velice důležité získat informace o životě za zdmi věznice a dozvědět se co nejvíce o aktuálním dění. Dopisy nejsou velkolepě romantické, liší se i stylem sdělení, výřečností, expresivností výrazů. Všechny však mají podobnou vypovídající hodnotu, jsou vlastně jakousi prosbou o zprostředkování kýženého, trochu imaginárního kontaktu s civilním světem.

V rámci této kategorie byly získány následující kódy:

- Přehled o civilním světě
- Zprostředkování informací o běžných každodenních věcech

Přehled o civilním světě

Z dopisů je zřejmé, že většina informantů má zájem o získávání přehledu o civilním světě, a to také očekává od dopisování. Informant č. 1 říká: „*Chtěl bych získat přehled o dění venku*“, Informant č. 4 na moji otázku, co očekává od dopisování, též odpovídá: „*Získání přehledu o civilním světě*“.

Zprostředkování informací o běžných každodenních věcech

Klienti chtějí od dobrovolníka, aby popsal svůj běžný život, zaměstnání, studium, náplň volného času. Chtějí poznat, jak běžný život vypadá. Informant č. 26 uvedl: „*Hledám člověka, se kterým bych si mohl psát o běžných záležitostech, zprostředkoval by mi informace o běžných každodenních věcech*“.

7.1.2 Kategorie 2: „přátelství“

Klienti často ve svých dopisech zmiňují, že by chtěli získat přátelství. Poukazují na fakt, že citové vazby s rodinou a přáteli často během výkonu trestu odnětí svobody vymizí a oni hledají skrze dopisování nový kontakt. Z principiálního hlediska mají dopisy spadající pod tuto kategorii stejnou emoční polohu. Není jasné, kdy přestupují nejistou hranici lži a pravdy a do jaké míry jsou upřímné. Jisté však je, že člověk nacházející se v izolovaném prostředí po přátelství touží, byť je sdílené prostřednictvím dopisů.

V rámci této kategorie byly získány následující kódy:

- Získání nového kontaktu (seznámení se s novým člověkem)
- Přátelský vztah (přátelství, kamarádství)

Získání nového kontaktu

Z dopisů je zřejmé, že mezi hlavní očekávání klientů od programu patří být vůbec s někým v kontaktu. Jsou šťastni, že se mohou s někým skrze dopisování seznámit a získat tak nový kontakt. Klienti často zůstávají sami, rodina a přátelé se od nich odvracejí a oni jsou velice rádi, že mohou být s někým ve spojení. Informant č. 2 uvedl: „*Čas tady ve věznici je neúprosný a já bych se s někým rád seznámil*“. Informant č. 7 uvedl: „*Zde ve věznici se cítím sám, komunikuji s minimem lidí, skoro nikdo mi tu nerozumí. Takže očekávám, že poznám nového člověka*“. Informant č. 27 také uvedl, že je pro něj důležité se seznámit s novou osobou: „*Rád bych se seznámil s novou osůbkou, která mě chápe, které nechybí upřímnost, úsměv a porozumění*“.

Přátelský vztah

V případě dlouhodobějšího dopisování dobrovolníka s klientem je přirozená tendence, že se vztah mezi nimi mění. Respektive není stejný jako na počátku dopisování. S tím, jak se buduje důvěra, se může dobrovolník spolu s klientem dostávat k osobnějším tématům, mohou být k sobě otevřenější a upřímnější. Jelikož vězni zapojující se do dopisování ve většině

případů nemají kontakt s nikým jiným mimo věznicí, tak se domnívám, že z jejich strany je tendence na dobrovolníka se vázat a poté je náročnější ukončování korespondence. Informant č. 6 uvedl: *„Zde ve věznici je mi velmi líto a smutno, když vidím, že ostatní vězni mají podporu zvenčí, dopisy od blízkých apod. Tak jsem chtěl si prostě s někým psát, pokusit se s někým navázat přátelský vztah skrze dopisování“*. Informant č. 10 uvedl: *„Chtěl bych skrze přátelské dopisování získat nový kontakt a později i přátelství.“* Informant č. 14 také uvedl, že je pro něj získání přátelského vztahu velice důležité: *„Očekávám, že získám přátelský vztah s někým, komu se budu moc svěřit a důvěřovat mu. Přátelství ve zdejším prostředí je věc velmi sporná a žijeme, či lépe přežíváme, nikoli spolu, ale vedle sebe, proto bych rád získal přátelství opravdové s někým, kdo žije za zdmi.“* Informanti č. 20 a 24 uvedli, že je pro ně důležité nalézt skrze dopisování s dobrovolníkem čisté přátelství. *„Rád bych našel od svého dopisovacího partnera čisté přátelství“, „Od dopisování očekávám, že získám čisté přátelství s upřímnou osobou, která bude mít dobré srdíčko“*.

7.1.3 Kategorie 3: „nuda“

Nuda a stereotyp ve výkonu trestu odnětí svobody může být pro člověka velice deprimující. Je dobré odsouzené něčím zabavit a řídit se heslem: „kdo si hraje, nezlobí“. Toto heslo je také důležitým cílem v rámci programů zacházení s odsouzenými. Tím „zabavením“ pro osoby ve VTOS může být právě program Dopisování, kdy si klient dopisuje s dobrovolníkem a smysluplně tak tráví svůj volný čas. Nuda, stereotyp a šed' jsou největšími zabijáky tvůrčího a řekněme i optimistického náhledu na svět. Jsou to zabijáci životní radosti a chuti jít dál. Dopisy mohou pomoci alespoň na chvíli odehnat tyto, člověka otupující, elementy.

V rámci této kategorie byly získány následující kódy:

- Zabití nudy
- Stereotypní činnosti

Zabití nudy

Již Konfucius říkal: „Lepší je těžká práce, než nečinnost“. Nuda je příznačná pro pobyt ve věznici. S nudou ve věznici je spjat i nedostatek práce. Zaměstnávání odsouzených představuje jeden ze základních způsobů odborného zacházení a též jeden z hlavních faktorů, který napomáhá resocializaci odsouzených osob. Na zaměstnávání je potřeba nahlížet tak, že napomáhá odsouzené osobě získat a udržet pracovní návyky a smysluplně využít volný čas ve věznici. Když zůstaneme u smysluplného využití volného času, tím může být pro uvězněnou

osobu i korespondence s dobrovolníkem, která mu pomáhá k zabití nudy a času ve věznici. Informant č. 8 uvedl: „Zde ve věznici se velmi nudím a je mi velmi líto a smutno, když vidím, že ostatní vězni mají podporu zvenčí, dopisy od blízkých apod. Tak jsem chtěl si prostě s někým psát a zabít nudu“. Informant č. 31 uvedl: „Dny zde ve věznici jsou úplně jiné, než za zdí, jsou delší, člověk se tu nudí a má dost času na přemýšlení o své budoucnosti“. Informant č. 15 také uvedl, že jeho hlavním očekáváním od dopisování je „Jednoznačně zabití nudy tady ve věznici“.

Stereotypní činnosti

Dopisování je ve věznici autentickým způsobem komunikace. K dopisům uvězněné osoby upínají svá přání, touhy, naděje a jsou pro odsouzené předmětem pro překonání každodenní rutiny. Informant č. 9 uvádí: „Tady ve věznici jsou všechny dny stejný a je to tady hrozně stereotypní, tak doufám, že skrze dopisy získám přehled o tom, co se venku děje, co se změnilo, za tu dobu co jsem tady.“

7.1.4 Kategorie 4: „spiritualita“

Nejprve je nutné zmínit, co vlastně spiritualita znamená. Spiritualita je slovo odvozeno z latinského spiritus – vzduch, dech, česky duchovnost nebo také niternost. Má mnoho významů, při jejichž výběru je rozhodující, z jakého úhlu k němu přistupujeme. Z jiného úhlu jej nazírá teologie, z jiného psychologie, jinak se uplatňuje v sociologii či etice. V křesťanství se toto slovo objevuje již v 5. století jako označování toho, co formuje křesťanství (Křivohlavý, 2009). Při pojímání spirituality jde o to, oč člověku v životě jde a co má pro něj nejvyšší hodnotu. Obecně jde tedy o to, co je pro člověka smyslem života (Křivohlavý, 2009). Nejstarší a klasické pojetí spirituality nabízí křesťanská teologie, v níž má spiritualita odevzdání své domovské právo. „Spiritualita znamená osobní, vnitřní lidské procesy, jimiž se reaguje na Boha, jimiž jsou vnímány a přijímány jeho pokyny, za nichž se lidský duh oddává Duchu božímu.“ (Salajka, 1998, s. 96).

Obecně může spiritualita přinášet osobám ve výkonu trestu odnětí svobody sílu překonávat překážky a těžké chvíle a může působit jako „ostrov jistoty“. Z dopisu jednoho z klientů vybírám citaci, která poukazuje na fakt, jak je pro něj víra ve věznici přínosná a důležitá: „Pokud věřím v Boha, věřím i v jeho prozřetelnost, tedy, že se vše děje z nějakého důvodu a že jsem součástí božského plánu a Bůh mi říká: dokážeš všechno, když Tě posiluji.“

V rámci této kategorie byly získány následující kódy:

- Náboženství
- Bůh

Náboženství

Člověk žije většinou ve vztazích, neboť k životu nějaké vztahy potřebuje. Skrze náboženství může člověk navázat nový vztah, a to vztah s Bohem. Navíc náboženství vyžaduje různé rituály, kterými může člověk trávit nějaký čas a také určitou morálku a pravidelnost. Osoby ve výkonu trestu očekávají, že se seznámí s někým, kdo bude náboženství rozumět a bude ho s nimi sdílet. To také uvádí informant č. 28 „*Očekávám, že se seznámím s někým, kdo bude rozumět náboženství a budu se s ním moci bavit o křesťanství.*“, Informant č. 13 doplňuje: „*Čas tady ve věznici je neúprosný a já bych se rád seznámil s někým, kdo rozumí náboženství a mohu si s ním povídat o svém vyznání.*“

Bůh

Na Boha se člověk obrací s nějakou prosbou nebo mu naopak chce poděkovat za něco, o čemž si myslí, že je, byť třeba jen částečně, jeho dílem. Bůh tím pádem může pomoci překlenout těžké období, může být v lidských představách jakkoli chápán, a navíc budí jistý druh respektu. Nesmíme zapomínat na to, že „Bůh je pro člověka zcela někým jiným.“ (Ambros, 2002, s. 87). Dopisovatel nemůže suplovat Boha, ale může vězně pastoračně doprovázet, což také očekává informant č. 16: „*Očekávám, že si popovídám s někým věřícím v Boha. Protože, pokud věřím v Boha, věřím i v jeho prozřetelnost, tedy, že se vše děje z nějakého důvodu a že jsem součástí božského plánu, který mi sešle spřízněnou křesťanskou dušičku, která se stane mým andělským přítelem v těchto těžkých chvílích.* „*Dokážeš všechno, když Tě posiluji. (srov. Flp 4,13)*“

7.1.5 Kategorie 5. „porozumění“

Tato oblast je velice citlivá a závažná. V izolaci vězení dochází u osob ve výkonu trestu odnětí svobody k silné potřebě citové vazby. Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody často očekávají, že skrze dopisy získají někoho, kdo s nimi bude sdílet jejich potřeby, pocity, názory, stesky, kdo je pochopí a nebude je odsuzovat za trest, který spáchali.

V rámci této kategorie byly získány následující kódy:

- Sdílení pocitů a osobních témat
- Reciprocita (vzájemnost)
- Empatie
- Otevřenost

Sdílení pocitů a osobních témat

Možnost sdílet různé pocity, touhy a názory je velmi důležité. Zjištění, že jiný člověk si myslí a pociťuje totéž, vzájemnost a možnost někomu sdělit, co mne trápí a z čeho jsem smutný, může být velkým psychickým přínosem a vzpruhou, stejně jako pocit, že někdo ví o mém problému.

Výstižně a stručně své přání v této oblasti vystihuje informant č. 3: *Za sebou mám 5 let a vůbec to nebylo lehké. O tom jsem chtěl někomu napsat, o vězení. A To je i moje očekávání, že se to bude chtít někomu číst. Moje pocity, postřehy, názory, potřeby, stesky, chutě atd.*“ Potřebu sounáležitosti vystihuje také informant č. 11: *„Očekávám, že poznám člověka, se kterým budu moc sdílet své pocity, své myšlenky, své radosti a smutky.*“ Informant č. 19 rozebírá podrobně svoji touhu a radost ze sdílení pocitů takto: *„Ani nevíte, co civilní dopis udělá s pocity, jako že neberu žádný drogy ani léky, tak se po předání dopisu moje nálada zvedla na max. Člověk je takový rozjařený a hltá dopis tak, že to stejně musí potom číst 2x, 3x, aby měl celkový přehled. Ani si neumíte tento pocit představit, ani nevím, k čemu bych Vám to přirovnal. Možná se to dá přirovnat k dětským létům. Jestli jste v mládí navštěvovala prázdninové letní tábory, tak tu radost dětí z dopisu od rodičů, k tomu by se to dalo přirovnat. Ted' si vlastně uvědomuji a vzpomínám, že čím jsme stárli, více a více (takový ten pubertální věk), tak před ostatníma velký hrdina, takový jako nezámek, ale uvnitř v duši stejně rozechvělý a nedočkavý. Stejně to mám ted'. Takže jsem vlastně chtěl poděkovat za dopis a přeskočit dále.*“ Informant č. 5 také vyjadřuje touhu po sdílení myšlenek a pocitů: *„Očekávám, že budu rozebírat jiný věci pocity, osobní věci a tak. O tom si z nikým tady moc nepokecám. No a ted' jsem chtěl něco říct, ale nevím jak to napsat aby šlo pochopit jak to myslím. A to jsem ve skutečnosti strašně ukecanej. Takže asi tak.*“ Informant č. 22 má také radost z toho, že může s někým sdílet své osobní problémy: *„Již dlouhou dobu hledám nějakou spřízněnou duši se kterou bych si mohl upřímně popovídat a dopisovat o svých problémech, pocitech, někomu komu bych sdělil své myšlenky.*“

Informant č. 18 se netají svojí touhou po sdílení myšlenek a pocitů: „*Hledám někoho, kdo mi bude naslouchat a s kým budu moci sdílet své pocity, myšlenky, názory.*“ Informant č. 21 se netají svým přáním podělit se o své myšlenky: „*Postranním důvodem je to, že jsem Pražák, sice ze Smíchova, ale Vinohrady znám taky dobře, ale před mým pragocentrizmem je sdílení pocitů s někým, kterému (které) nemusím být větu holou vysvětlovat dvakrát i více, zná různé věci a má svůj úhel pohledu na nějakou věc.*“ Informant č. 25 by také rád našel spřízněnou duši ve smyslu sdílení svých pocitů: „*Rád bych našel někoho, kdo bude upřímný, bude mi naslouchat, budu s ním moci sdílet své pocity.*“

Reciprocita

Reciprocita je v mezilidských vztazích jeden ze základních principů soužití. Vyrovnaný reciproční vztah je dle zásady „jak Ty mně, tak já Tobě“. Význam reciprocity je mi zlatým pravidlem v etice: „*Jak chcete, aby lidé jednali s Vámi, tak jedněte Vy s nimi.*“ (Lukáš 6, 31). „*Člověk se nemá vůči druhým chovat způsobem, který je mu samému proti mysli. To je jádro vši morálky. Všechno ostatní plyne ze sobecké žádostivosti.*“ (Mahábhárata. Anuśāsana parva, 113,8). Avšak ve vztahu mezi dopisovatelem a vězněm, který je reciproční, se musí počítat i s tím, že dopisovatel půjde dříve nebo později „se svou kůží na trh“ a vězeň odhalí jeho jiný postoj a obtěžkané svědomí, protože to pro něj bude lehčí než odhalovat to svoje vlastní. Proto je důležité, aby klient využíval pastorační doprovázení a dopisovatel se účastnil školení supervizí.

Lidé ve výkonu trestu odnětí svobody mají nedostatek sociálně emoční reciprocity, chybí jim vzájemná důvěrná osobní komunikace. Informant č. 23 uvádí: „*Chtěl bych rozebírat jiné věci pocity, osobní věci a tak. O tom si z nikým tady moc nepokecám. No a teď jsem chtěl něco říct, ale nevím jak to napsat aby šlo pochopit jak to myslím. A to jsem ve skutečnosti strašně ukecanej. Takže asi tak. Budu moc rád když ty osobní věci, pocity atd. budeme rozebírat oba. No vidíš jak to zní blbě. No prostě tím chci říct, že kdybys i ty si potřebovala s někým popovídat, problém, pocit, slyšet něco, tak já jsem tady a pokud budu moc tak poradím.*“ Informant č. 29 doplňuje: „*Tím, že jsem ve výkonu trestu, jsem přišel opravdu o vše a skrze dopisování hledám človíčka, spřízněnou duši, která mi bude rozumět a já ji.*“ Informanti č. 12 a 30 také uvádí, že je pro ně vzájemnost v rámci dopisování důležitá: „*Je to tu velká a těžká zkouška a já hledám spřízněnou duši co mi dá psychickou podporu a já budu moci dát možná psychickou podporu i jí, ve vztahu je důležitá vzájemnost a to i v tom*

korespondenčním.“, „Přál bych si touto cestou poznat osobu, které nebude vadit, že jsem ve výkonu trestu, bude mi naslouchat a já jí nabídnu to samé.“

Empatie

Empatie může být chápána jako přeformulování slov druhé osoby, tak aby vnímala, že ji nasloucháme a zároveň ji chápeme, zahrnuje tedy komunikaci a vnímání. Lidé ve výkonu trestu odnětí svobody, často ve svých dopisech hovoří o svých pocitech, o tom, že chtějí poznat někoho, kdo je pochopí, vyslechne a bude je vnímat, někoho, kdo s nimi bude cítit jejich radosti a bolesti. Informant č. 32 uvádí: *„Rád bych našel od svého dopisovacího partnera empatii a čisté přátelství.“*, Informant č. 17 doplňuje: *„Očekávám, že se seznámím s někým, kdo se mnou bude a bude se snažit mě pochopit.“*

Klienti často ve svých dopisech pojmenovávají své emoce a touží po empatickém spoluprožívání ať už vnímané tísně či radosti. Na to ve svých odpovědích poukazuje Informant č. 33: *„Za sebou mám 5 let a vůbec to nebylo lehké. O tom jsem chtěl někomu napsat, o vězení. A To je i moje očekávání, že se to bude chtít někomu číst. Možná se toho leknete, ale to je to, čeho se mi tady nedostává ...Mít to komu říct, někoho, kdo to se mnou probere a nemávně nad tím rukou. Takové to, co je mi po tom.“*, Informant č. 26 také poukazuje na to, že by byl rád, kdyby se jeho dopisovací partner vcítil do jeho situace a ztotožnil s jeho chápáním a viděním, uvádí: *„Rád bych se skrze dopisování seznámil s člověkem, který neřeší minulost, je empatický a kouká na to, jaký je člověk ve svém vnitřku, ať už udělal, nebo neudělal něco, za co se tady ocitl.“*, Informant č. 35 doplňuje: *„Rád bych se seznámil s novou osobou, která mě chápe, které nechybí upřímnost, úsměv a porozumění, protože je pro mě důležitá empatie a vnitřní krása.“*

Otevřenost

Je důležité hovořit k sobě samotnému i k jiným s naprostou otevřeností a upřímností, přestat si cokoli nahávat, zavírat před nepříjemnými věcmi oči a dělat, že nejsou a nebyly. Jedním z těžkých milníků je překonání vlastní minulosti. To je autenticita. Je těžké skloubit autenticitu a empatii, vše je nutné zvážit a vyvážit, tak, aby vztah fungoval. Informant č. 34 uvádí: *„Očekávám, že získám nový kamarádský vztah. Jsem dlouhodobě sám, chtěl bych někoho, s kým si mohu dopisovat, s kým mohu otevřeně mluvit o všem, někoho, kdo bude upřímný a opravdový.“*

7.2 Hodnocení programu dopisování s vězni

V rámci hodnocení programu dopisování s vězni jsou rozebrány přínosy a negativa, které zmiňují informanti ve svých dopisech.

7.2.1 Negativa

Klienti ve svých dopisech zmiňují, že by s dobrovolníky rádi více probírali spirituální témata, rádi by si dopisovali častěji, touží po osobním setkání a návštěvě ve věznici a nerozumí tomu, proč se nemohou setkat s dobrovolníkem po výkonu trestu odnětí svobody.

Kategorie: Spiritualita

Pokud je vězeň explicitně věřící, musí to dopisovatel respektovat a zacházet s otázkami víry citlivě a opatrně. Dopisovatel, pokud je stejně jako klient věřící, mu může nabídnout větší pestrost spirituálních témat a podnětů. Pokud však věřící není, může to být pro klienta zklamání a může hodnotit tuto skutečnost negativním způsobem.

V rámci této kategorie byly získány následující kódy:

- Víra
- Duchovní potřeby

Víra

Vzhledem k tomu, že klienta přiřazuje koordinátor programu dobrovolníkovi, může se stát, že bude klient věřící a dobrovolník nikoli. Pokud však nastane tato situace, kdy je klient duchovně založen a dobrovolník nikoli, je dobré, aby dobrovolník napsal, že nemůže odpovídat, protože danou problematiku nezná, ale je rád, že se klient o tyto věci zajímá. Může klientovi napsat, že se setká s odborníkem a rád mu na otázky odpoví nebo pokud by klientovi toto nestačilo, nabídne možnost dopisovat s jiným dobrovolníkem, který se také zajímá o víru. Informant č. 36 uvádí: „*Vadí mi, že si nemohu s nikým povídat o víře.*“ Informant č. 37 také zmiňuje, že by si rád povídal s někým o Bohu „*Bohužel musím vyhodnotit, že jsem dostal dobrovolníka, který nerozumí Bohu. Rád bych si o tom s někým povídal.*“

Duchovní potřeby

Duchovnost je pojem obsahující dvě dimenze, vertikální a horizontální. Vertikální je vztah s transcendentem, horizontální dimenzí je vztah jedince k sobě samému, k jiným a prostředí, ve kterém žije. Mezi těmito dvěma dimenzemi je nepřetržitý, prolínající se vztah.

Duchovní potřebou, je potřeba jedince udržovat, zvyšovat či upravovat své přesvědčení a víru ke splnění náboženských povinností. Určité duchovní potřeby jsou ukryté ve všech náboženstvích. Jsou jimi např. potřeba pro smysl a účel, potřeba lásky a sounáležitosti a potřeba odpuštění (Komínková, 2003). I ve věznici, je nutné, pokud má klient duchovní potřeby, je respektovat a hovořit o duchovní orientaci klienta prostřednictvím dopisů. Někdy se stane, že vzhledem k tomu, že klienta přiřazuje koordinátor programu dobrovolníkovi, bude klient chtít rozebírat v dopisech duchovní témata a dobrovolník jim nebude rozumět nebo na tyto témata budete mít odlišný názor a může tedy dojít k nepochopení mezi korespondenty. To také zmiňuje informant č. 40 „*Děkuji Vám za dopis, ale rád bych někoho, s kým bych si mohl povídat o duchovních věcech.*“ Informant č. 38 dodává, že: „*Přál bych si povídat si o duchovních tématech, to mi tu chybí.*“

Informant č. 39 se stýká s kaplanem ve věznici a chce o tom v dopisech mluvit, chce slyšet odpovědi na otázky: „*S kaplanem probíráme všechny možná duchovní témata, rád bych je probíral i tady s Tebou, chtěl bych slyšet Tvůj názor, ale chápu že to nejde, jen se nezlob, nemůžeš po mě chtít, abych to vnímal jako věřící člověk kladně.*“

Kategorie: Touha po setkání

Klienti touží po setkání. Zmiňují, že na návštěvu mají nárok, vzorně se chovají, ale nemají nikoho, kdo by za nimi jezdil. Chtěli by poznat osobně toho, s kým si píší. Byl by to pro ně nejlepší „dárek“.

V rámci této kategorie byly získány následující kódy:

- Osobní kontakt ve výkonu trestu odnětí svobody
- Setkání dopisovatelů s propuštěnými vězni

Osobní kontakt ve výkonu trestu odnětí svobody

Klienti často ve svých dopisech zmiňují, že by bylo pěkné, kdyby se mohli setkat s dobrovolníkem osobně, mrzí je, že tato situace nemůže nastat. Avšak překážkou k tomuto jsou důvody bezpečí. Především pravidlo anonymity, neboli nezbytnost uchování skryté totožnosti dobrovolníka z bezpečnostních důvodů. Klient vždy posílá svůj dopis na adresu projektu a na obálku dopisu píše „krycí jméno“ dopisovatele, který je mu určen.

Informant č. 41 zmiňuje: „*Škoda, že za mnou nemůžeš na návštěvu, bylo by fajn Tě poznat osobně.*“, informant č. 42 uvádí, že s pravidly nesouhlasí a rád by se setkal osobně s dobrovolníkem: „*Ty pravidla jsou na nic..., rád bych se s Tebou setkal osobně tady ve*

věznici.“ Informant č. 43 dodává: „Plně беру на vědomí daná pravidla, ale některá se mi moc nezamlouvají, např. z jakého důvodu se nemůžeme setkat osobně? Proč mě nemůžeš navštívit ve Valdicích?“

Setkání dopisovatelů s propuštěnými vězni

Klienti ve svých dopisech zmiňují, že by se rádi setkali po propuštění s dobrovolníkem. Otázkou však je, zda je to žádoucí? Je nutné zmínit, že program je určen lidem ve výkonu trestu, nikoli po propuštění. Klientovi je po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nabídnuta další pomoc, kterou po propuštění zprostředkuje koordinátor dobrovolníků spolu s SOS centrem.

Informant č. 44 uvádí: „Nevnímám moc dobře, že za měsíc budu propuštěn a nikdy Tě neuvidím.“ Informant č. 45 zmiňuje totéž: „Tohle není fér jako. Vždyť už nebudu zavřenej tak proč se nemůžeme vidět?“

Informanti č. 46 a č. 47 by se také rádi setkali po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dobrovolníkem „Program dopisování s vězni, hodnotím kladně, jsem rád, že jsem našel spřízněnou duši, ale nevnímám moc dobře to, že i po propuštění se nemůžeme setkat a náš kontakt vyšumí.“, „Vadí mi, že Tě nikdy v životě neuvidím, ani po propuštění, nebudu vědět, to, jak vypadáš, jakou máš barvu očí, vlasů, ani nevím, jak zní Tvůj hlas.“

Kategorie: Častější dopisování

Klienti se často „zlobí“, že nedostávají odpovědi na své dopisy častěji. Mnohdy není v silách dobrovolníka chodit častěji odepisovat. Dobrovolník by měl odepisovat minimálně 1x měsíčně dle pravidel programu. Pokud však dobrovolník dočasně není schopen odpovídat klientovi, zodpovídá za tuto situaci koordinátor, který napíše klientovi, ať nemá obavy, vysvětlí důvod a slíbí, že hned jak to půjde, mu dobrovolník odepíše.

V rámci této kategorie byl získán následující kód:

- Čekání na dopis

Čekání na dopis

V prostředí věznice je pro klienta čekání na dopis velice zdoluhavé. Čas za zdmi věznice ubíhá pomaleji než ten náš. Lze říci, že klienti toužebně očekávají odpověď na svůj dopis a mohou být zklamáni, že nedostávají odpovědi na své dopisy tak často, jak by si

představovali. Je nutné zmínit, že dobrovolník musí psát dopis mimo domov v „utajené dopisovně“, a tím je více časově omezen, a navíc je pracovní a studijně vytížen.

Informant č. 48 uvádí: *„Jsem s dopisováním spokojený, ale občas mi vadí to čekání.“* Informant č. 49 dodává, že by si také rád dopisoval častěji: *„Rád bych, aby dopis chodil častěji, nudím se, nebaví mě čekat, tohle by chtělo zlepšit.“* Informant č. 50 zmiňuje: *„Mám pochopení, že jsi pracovní vytížená a nemáš více času na psaní než dvakrát do měsíce, ale to čekání mě nebaví, byl bych opravdu rád, kdyby ses alespoň snažila dopisovat častěji.“*

7.2.2 Přínosy

Klienti ve svých dopisech zmiňují, že je pro ně velkým přínosem, když mohou sdílet s dobrovolníkem své zájmy, že mohou při zvládání složitých životních situací se na dobrovolníka obrátit a ten jim poskytne psychickou podporu a fakt, že je dobrovolník motivuje a napomáhá jim k novému začátku.

Kategorie: Sdílení

Sdílení je vzájemné vysílání a přijímání informací a jejich komentování. Je důležité, jak se sdílejší na konkrétní problémy nebo informace dívá, zda ho opravdu zajímají, zda z nich vybírá, nebo zda se snaží o širší záběr a reakci na všechna sdílená témata.

V rámci této kategorie byl získán následující kód:

- Zájmy

Zájmy

Lze říci, že život člověka obohacuje uspokojování zájmů. Každého člověka baví a zajímá něco jiného. Někdo má zájmů více, někdo téměř žádné. Některé zájmy se zdají být podstatné a důležité, jiné méně. Jejich přínos je však často značný. Jsou rozptýlením, jsou zábavou, jsou předmětem sdílení. Tuto myšlenku popisuje informant č. 51: *„Hlavním přínosem je to, že s Tebou mohu sdílet svoje zájmy.“* Konkrétnější je informant č. 54: *„Jsem rád, že spolu můžeme sdílet zájem o německý jazyk.“* Informant č. 52 popisuje svoji představu o sdílení zájmu takto: *„To je skvělý že se spolu můžeme bavit o hudbě mám rád deep house.“* Informant č. 53 doplňuje: *„Je pro mě velkým přínosem, že spolu můžeme hovořit o literatuře, rád se zabývám četbou.“*

Kategorie: Vzájemnost ve vztahu

Vzájemnost ve vztahu je důležitým faktorem pro vývoj navazujících interakcí. Vzájemnost by měla být oboustranná. Výsledkem jejího správného rozvíjení a směřování by měla být vzájemná psychická podpora a vztahová důvěra.

V rámci této kategorie byl získán následující kód:

- Psychická podpora
- Důvěra

Psychická podpora

Každý z nás potřebuje při zvládání složitých životních situací psychickou podporu dalších lidí. Osoby ve výkonu trestu potřebují psychickou podporu obzvláště. Hrouť se jim sociální vztahy, prožívají pocity nejistoty a potřebují se někomu vypovídat. Získat od někoho ujištění, že je tady někdo, kdo je vyslechne, když jim bude těžko na srdci. Úkolem dobrovolníka je tedy především pomoci klientovi situaci ve věznici lépe zvládnout a poskytnout mu psychickou podporu. To je, jak klienti zmiňují, pro ně velice důležité. Informant č. 55 uvádí: „*Jsem rád, že si rozumíme a psychicky si pomáháme.*“ Informant č. 57 zmiňuje, že je pro něj psychická podpora a přátelství velikým přínosem: „*Nemám kontakt s nikým jiným mimo věznici, vážím si našeho přátelství a psychické podpory, kterou mi dáváš.*“

Informant č. 60 uvádí, že je pro něj velice důležité se někomu vypovídat, když je mu těžko na srdci: „*Je skvělé, že se můžu vypovídat, když je mi těžko na srdci. Mám to v životě moc těžký...rodina mě opustila, když jsem byl ještě dítě, vyrůstal jsem v dětském domově, do 19 let. Asi si umíte představit, jakým peklem jsem si prošel, a od té doby se nedokážu zvednout ze země. Chybí mi psychická podpora a jsem moc rád, že Vy se mi jí snažíte dávat, že Vám na mě záleží jako na člověku.*“ Informant č. 61 doplňuje: „*Jsem moc rád za tu psychickou podporu, co dostávám, to mi moc pomáhá, tady ve věznici.*“ Informant č. 59 také zmiňuje, že je mu dobrovolník přínosem „*Je skvělé, že s Tebou mohu zapomenout na to kde jsem, za to moc děkuji, to je mi velkým přínosem.*“

Důvěra

Důvěra ve smyslu sdílení pozitivních i negativních emocí, možnost někomu se svěřit a otevřít mu svůj svět je asi nejpozitivnějším artefaktem vzájemného předávání informací s klientem. Ze vzájemné komunikace by měla být citelně znatelná otevřenost, od které je již

jen malý krůček k důvěře. Otázku důvěry zmiňuje informant č. 58 „*Cítím se mnohem lépe, když se Ti mohu svěřit a důvěrně se vypovídat.*“

Kategorie: Motivace k novému začátku

Součástí pozitivního impulzu a rozhodnutí pro nový začátek je, mimo jiné aspekty, i správná a cílená podpora dobrovolníka. Potenciál této podpory může být skryt v korespondenci, prostřednictvím které může klient být částečně nasměrován a mohou mu být poskytnuty signály nápomocné ke hledání správné další životní etapy.

V rámci této kategorie byl získán následující kód:

- Budoucnost

Budoucnost

Budoucnost je, ne však v žádném případě zcela, v rukou klienta. Záleží na velkém množství okolností, vzniklých situací, existenci či neexistenci rodiny a rodinných vztahů a možných problémů. Prostřednictvím dopisů může klient začít uvažovat nad svojí budoucností, přemýšlet o svém dalším životě. Svoji situaci může probírat a řešit s dobrovolníkem, zvažovat jeho rady i případná doporučení a náměty. Tuto situaci zmiňuje informant č. 56: „*Děkuji, že mi věříš, doufám, že nějakou budoucnost mám, a to především i třeba s Vaší pomocí v SOS centru.*“ Informant č. 62 komentuje otázku své budoucnosti takto: „*Ptáte se mě, co si ve své budoucnosti představuji? Není toho moc, abych byl spokojený a šťastný. Abych začal znova, přestal se za sebe stydět a abych dělal radost těm, kterým na mě záleží a které jsem tak zklamal.*“

8 Závěreční shrnutí a zodpovězení výzkumných otázek

Závěrem je třeba zodpovědět stanovené výzkumné otázky a uvést shrnutí. První výzkumná otázka zní: **Jaká očekávání mají respondenti od programu dopisování s vězni jako od určitého typu psychosociální podpory?** Na tuto otázku bylo ve výzkumném šetření nalezeno mnoho odpovědí, které se pokusím shrnout.

Ukazuje se, že pro informanty jsou důležité citové vazby s rodinou a přáteli, tyto kontakty často během výkonu trestu odnětí svobody vymizí a oni očekávají, že skrze dopisování získají nový kontakt a později i přátelství. Výzkum ukazuje, že informanti také očekávají, že v dopisech budou moci sdílet různé pocity, touhy, názory, a to recipročně očekávají i od svého „dopisovacího partnera“, zejména proto, že zjištění, že jiný člověk si myslí a pociťuje totéž, vzájemnost a možnost někomu sdělit, co mne trápí a z čeho jsem smutný, může být velkým psychickým přínosem a vzpruhou, stejně jako pocít, že někdo ví o mém problému.

Dále informanti očekávají, že budou moci hovořit s dopisovatelem s naprostou otevřeností a upřímností. Výzkum ukazuje, že nuda a stereotyp ve výkonu trestu odnětí svobody může být pro člověka velice deprimující a osoby ve výkonu trestu odnětí svobody očekávají, že skrze dopisování budou moci smysluplně trávit svůj volný čas. Z dopisů je zřejmé, že většina informantů má zájem o získávání přehledu o civilním světě, a to také očekává od dopisování. Klienti chtějí od dobrovolníka, aby popsal svůj běžný život, zaměstnání, studium, náplň volného času. Chtějí poznat, jak běžný život vypadá. Dále informanti očekávají, že budou mít možnost v dopisech hovořit o duchovních potřebách. Skrze dopisování může hovořit dopisovatel s informantem o náboženství, může navázat nový vztah, a to vztah s člověkem, který s ním bude sdílet hodnotu náboženství.

Druhá výzkumná otázka zní: **Jak respondenti tento program hodnotí a jaké přínosy ve vztahu k tomuto programu zmiňují?**

Tuto otázku je nutné rozčlenit na dvě části. Informanti ve svých dopisech poukazují, jak na pozitiva, tak na negativa v rámci programu dopisování s vězni. Nejprve se budeme zabývat negativy.

Výzkum ukazuje, že informanti ve svých dopisech zmiňují, že by rádi více probírali spirituální témata. Pro klienta může být velikým zklamáním, když nebude moci ve svých dopisech hovořit o svých duchovních potřebách a nebude mít možnost je s někým sdílet. I ve věznici je nutné, pokud má klient duchovní potřeby, je respektovat a hovořit o duchovní orientaci klienta prostřednictvím dopisů. Dále informanti negativně hodnotí, že se nemohou

setkat s dobrovolníkem osobně, mrzí je, že tato situace nemůže nastat, a to ani po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Ukazuje se, že informanti negativně vnímají, že nedostávají odpovědi na své dopisy častěji. Čekání na dopis za zdmi věznice je zdlouhavé a klienti toužebně očekávají odpověď na svůj dopis a mohou být zklamáni, že nedostávají odpovědi na své dopisy tak často, jak by si představovali.

Nyní poukážeme na přínosy, které klienti ve vztahu k programu Dopisování s vězni ve svých dopisech zmiňují. Výzkum ukazuje, že pro klienty je velikým přínosem, když mohou sdílet s dobrovolníkem své zájmy. Oceňují, že se mohou při zvládání složitých životních situací na dobrovolníka obrátit, a ten jim poskytne psychickou podporu ve smyslu sdílení pozitivních i negativních emocí. Dále oceňují, důvěru, kterou si mohou s dobrovolníkem skrze dopisování vybudovat, a tudíž mají možnost se někomu svěřit a otevřít mu svůj svět. Ukazuje se, že je důležité, aby dobrovolník motivoval klienty a napomáhal jim k novému začátku.

Závěrečná sumace výsledků

Co motivuje vězně k dopisování:

- Navázání nového kontaktu, případně i přátelství.
- Psychická podpora a důvěra.
- Možnost získání informací o životě mimo zdi věznice a styk s vnějším světem.
- Myšlenková svoboda, svoboda svědomí a víry.
- Společné sdílení náboženství a víry.
- Motivace k novému začátku, zájem o lepší budoucnost.
- Sdílení zájmů a zálib.

Co odrazuje vězně v rámci dopisování:

- Dobrovolník neodepisuje na dopisy včas, klienti by si přáli častější dopisování.
- Fakt, že není možné uskutečnit setkání s dobrovolníkem ve výkonu trestu odnětí svobody, ani po propuštění, neboť osobní kontakt nemůže být realizován.
- Nemožnost sdílení duchovních potřeb, víry, spirituality, pokud jim dobrovolník nerozumí.

9 Diskuse

Otázkou uvězněných osob se zabývají ve svých pracích z různých úhlů pohledu a nazíráním na aspekty rozsáhlého spektra problémů, vyplývajících z této záležitosti, mnozí autoři. Diskuse je zaměřena zejména na srovnání s jinými výzkumy, kde byly informace o konkrétních problémech získány přímo od vězňů.

Například Nedbálková (2006) označuje dopisování ve vězení jako velmi autentický způsob komunikace, neboť této činnosti odsouzení věnují podstatnou část svého volného času. Říká, že k dopisům upínají lidé ve vězení své naděje a touhy. V této práci informanti také spojují s dopisováním naději na navázání autentické komunikace, s někým, kdo jim porozumí. Pro respondenty jsou dopisy také něčím, co ve vězení pomáhá „zabít“ čas a překonat každodenní nudu. Nedbálková dále ve svém výzkumu zmiňuje nudu jako jeden ze základních rysů pobytu ve věznici.

Z práce Drahoňovského vyplývá, že téměř všichni informanti se o nudě zmiňovali, jako o základní vlastnosti vězení, ale velký prostor věnovali také stresovým situacím, které jim přinášela přítomnost některých spoluvězňů. Drahoňovský také ve svém výzkumu poukazuje na fakt, že nuda souvisí s otázkou pomalu ubíhajícího času ve výkonu trestu odnětí svobody. Moje práce zjištění Nedbálkové i Drahoňovského potvrzuje. V této práci je nuda také zmiňována, a popisována pod kategorií 3. Z odpovědí informantů vyplývá, že je pro ně důležité se ve věznici nějakým způsobem snažit o „zabití nudy“.

Landšperská (2015) ve své práci uvádí, že vězni považují kontakt s venkovním světem, obzvláště s rodinou, za důležitý. Stejně tak Minařík (2014) zmiňuje, že podpora blízkých přátel a rodiny hraje důležitou roli v podpoře psychického stavu odsouzených. Tyto vztahy se udržují mimo jiné i prostřednictvím korespondence, což v této práci informanti pokládají též za důležité. Touha po kontaktu se tak prolíná hned několika kategoriemi. Jsou to kategorie 1: „život na svobodě“, 2: „přátelství“ a 5: „porozumění“.

Macků (2014), která se ve své práci zabývá kvalitou penitenciární a postpenitenciární péče z hlediska osob ve výkonu trestu odnětí svobody, ale i z hlediska pracovníků Armády spásy a využívá principů kvalitativního výzkumu, zmiňuje, že jsou pro respondenty důležité duchovní potřeby. Respondenti zmiňují zejména vztah k Bohu a otázku víry. Daný problém je v této práci taktéž informanty popisován a rozebírán. Zabývá se jím kategorie 4. Informanti jednak zmiňují, že jim víra pomáhá překlenout složité období a také si chtějí o víře a Bohu s někým popovídat.

Mataj (2010) se zabývá ve svém výzkumu podobnou problematikou. V práci pod názvem „Dopisování s vězni jako legitimní služba lásky hledající oporu v křesťanské etice“ se zabývá se dopisováním s vězni a jeho pastoračním přesahem. Tuto dimenzi můj text neobsahuje, avšak bylo by zajímavé ji zkoumat v budoucnu.

Dále zmiňuje, že je důležité udržení hranic v korespondenčním vztahu mezi dobrovolníkem a klientem. Zabývá se pravidlem anonymity, které je pro program Dopisování s vězni, velice důležité. Také zmiňuje, že je důležité, aby byl ukončen kontakt mezi dobrovolníkem a klientem po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. K pokračování v dopisování se přiklání pouze v případě, že jde o zkušeného dopisovatele, který je profesionálem, má vzdělání v oblasti sociální práce či pastorece a šlo by zejména o sociální nebo právní poradenství či profesní a pastorační doprovázení.

Také v této práci, v níž je program Dopisování s vězni popisován jako netypická dobrovolnická služba, bylo zjištěno, že klienti často ve svých dopisech zmiňují, že by bylo pěkné, kdyby se mohli setkat s dobrovolníkem osobně a velice je mrzí, že tato situace nemůže nastat. Avšak překážkou je pravidlo anonymity, neboli nezbytnost uchování skryté totožnosti dobrovolníka z bezpečnostních důvodů.

10 Doporučení pro zlepšení programu

Lze říci, že program má sepsané pouze obecné principy, kterými by se měla řídit korespondence mezi dobrovolníkem a klientem. Aby byla naše výzkumná zjištění opravdovým přínosem, nabízí se stručně shrnout konkrétní doporučení při vedení korespondence do níže uvedené podoby.

Konkretizace doporučení při vedení korespondence:

- Dbát na anonymitu. V zájmu vlastní bezpečnosti nesdělovat vězni své jméno, příjmení, adresu ani žádné jiné informace, které by mohly vést k jakékoli identifikaci. Pečlivě zvážit jaké informace budou o své osobě sděleny.
- V korespondenci výhradně používat adresu programu.
- Dodržovat zásadu mlčenlivosti o údajích týkajících se samotného vězně, ale i ostatních dobrovolníků.
- Místo vlastního jména používat pseudonym.
- Do dopisů nic nevkládat, neboť veškerá soukromá korespondence jdoucí do věznice podléhá kontrole.
- Neposílat vězni žádné balíčky.
- Žádným způsobem nic pro vězně nezařizovat.
- Dodržovat uvedenou frekvenci dopisování (zhruba 1–2 dopisy za měsíc), a to i v případě, že vězeň píše častěji.
- Jakékoli problémy či podezření ihned konzultovat s koordinátorem SOS centra.
- Připravovat vězně na skutečnost, že po jeho propuštění není možné osobní setkání se svým dopisovatelem.

Podle výčtu výše uvedených faktů by bylo možné eventuálně mírně upravit některé aspekty zmiňované služby Dopisování s vězni.

Závěr

Práce si kladla za cíl popsat programy podpory uvězněných osob a zjistit, jaký mají sociálně pedagogický potenciál pro vězně a vězenkyně. Cílem výzkumu bylo zjistit, jaká očekávání mají vězni od toho typu psychosociální podpory a jaké přínosy ve vztahu k těmto programům zmiňují.

Prostřednictvím již podrobně výše popsaných kategorií a z nich vygenerovaných kódů bylo zjištěno, že klienti od programu prostřednictvím dopisů očekávají, že získají alespoň zprostředkovaně a stručně jakýsi přehled o civilním světě, budou si moci s dopisovatelem napsat o běžných každodenních tématech, získají nový kontakt, respektive naváží nový přátelský vztah. V souvislosti s přínosy dopisování hovoří klienti také o možnosti, v kladném slova smyslu, narušení vězeňského stereotypu a všudypřítomné nudy. Někteří chtějí také rozebírat náboženská a duchovní témata.

Velké množství uvězněných touží s dobrovolníky sdílet osobní pocity a problémy, jsou rádi za otevřenost a empatii. Klienti ve svých dopisech zmiňují, že by s dobrovolníky rádi ještě více probírali spirituální témata, rádi by si dopisovali častěji, touží po osobním setkání a návštěvě ve věznici a nerozumí tomu, proč se nemohou setkat s dobrovolníkem po výkonu trestu odnětí svobody. Avšak překážkou jsou důvody bezpečí. Především pravidlo anonymity, neboli nezbytnost uchování skryté totožnosti dobrovolníka z bezpečnostních důvodů. Vězni by si také chtěli dopisovat s větší frekvencí a čekání na dopisy jim často připadá nekonečné. Rádi také sdílejí s dopisovatelem své zájmy a záliby a chtějí prodiskutovat některá témata, například o četbě knih. Klienti také očekávají, že se jim prostřednictvím dopisů dostane psychické podpory a důvěry.

Program Dopisování s vězni klienti z řad osob ve výkonu trestu odnětí svobody hodnotí vesměs kladně. Klienti ve svých dopisech zmiňují, že je pro ně velikým přínosem, když mohou sdílet s dobrovolníkem své zájmy, že se mohou při zvládání složitých životních situací na dobrovolníka obrátit a ten jim může poskytnout psychickou podporu a být nápomocen při řešení konkrétní krizové situace. Důležitý je také fakt, že je dobrovolník motivuje a později jim, pokud jej o to požádají, může poradit a pomoci s plánováním nového začátku.

Studie předložila programy podpory uvězněných osob jako legitimní službu napomáhající podpoře a socializaci osob ve výkonu trestu odnětí svobody a podporující jejich příznivější adaptaci na život po propuštění. Cíl práce a tím i cíl výzkumu byly splněny.

Seznam použité literatury:

1. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie – Pastorální teologie I*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0419-2.
2. BAMMAN, K., BÜHRS, R., HANSEN B., et al. 2008. *Bildung & Qualifizierung im Gefängnis: Lösungsbeispiele aus der Praxis*. Oldenburg: BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg. 180 s. ISBN 978-3-8142-2118-2.
3. BIEDERMANOVÁ, E., *Je možné resocializovat osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, jsou standardizované programy zacházení účinné?* Trestněprávní revue. 2013, č. 7-8, s. 181. ISSN 1213-5313.
4. BIEDERMANOVÁ, E., PETRAS, M. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-115-8.
5. BLATNÍKOVÁ, Š. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-024-2.
6. CARRABINE, E. [ET AL.]. *Criminology a sociological introduction*. 2nd ed. London: Routledge, 2009. ISBN 0-203-88494-9.
7. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-138-0.
8. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Vydavatelství Policejní akademie České republiky, 2002. ISBN 80-7251-104-1.
9. ČIERNÁ, GARTNEROVÁ, *Historie dopisování*, operační manuál Diakonie ČCE
10. DOUBRAVOVÁ, D.[ET AL.]. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: SPJ - Institut pro probaci a mediaci, 2001. ISBN 80-902998-0-6.
11. DRAHOŇOVSKÝ, J. *Pobyt ve vězení z pohledu vězňů*. Univerzita Palackého v Olomouci. 2015. [cit. 2017-2-26] Dostupné z: https://theses.cz/id/8z7x4h/Rigorzn_prce_Drahoovsk.pdf
12. Evropská charta pro výzkumné pracovníky a usnesení vlády ČR č. 1005/2005 a č. 951/2006 [online]. © [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/lrv/legislativni-rada-vlady-25264/>
13. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005. ISBN 80-86708-05-5.

14. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
15. HENDRYCH, D. a kol. *Právníký slovník*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. 1481 s. ISBN 978-80-059-1.
16. HENDRYCH, I. *Vybrané kapitoly z penologie*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2010. ISBN 978-80-7248-574-1.
17. IVANOVIČOVÁ, M. *Zastav se, zamysli se, změň se*. České vězeňství. 2010, č. 2, s. 25. ISSN 1213-9297.
18. JIŘIČKA, V., PETRAS, M., HŮRKA, J., et al. *Hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených nástrojem SARPO*. Soudce. 2013, č. 10, s. 6. ISSN 1211-5347.
19. KALVODOVÁ, V. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-163-7.
20. KOMÍNKOVÁ, H. *Duchovní potřeby hospitalizovaných osob* [online]. © [cit. 2018-03-01]. Dostupné z: <https://anzdoc.com/diplomova-prace-2003-helena-kominkova.html>
21. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
22. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN isbn80-7315-004-2.
23. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Pastorální péče*. Praha: Oliva, 2000. ISBN 80-85942-42-9.
24. LANDŠPERSKÁ, L. *Adaptace jedinců propuštěných z výkonu trestů odnětí svobody do společnosti*, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. 2015. [cit. 2018-2-26] Dostupné z: http://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/36850/land%C5%A1persk%C3%A1_2016_dp.pdf?sequence=1&isAllowed=y
25. MACKŮ, N. *Kvalita služeb penitenciární a postpenitenciární péče z hlediska osob ve výkonu trestu a pracovníků Armády spásy*. Brno, 2014. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky. [cit. 2017-2-26] Dostupné z: https://is.muni.cz/th/252649/pedf_m_b1/diplomova_prace.pdf
26. MALÁ, D. *Vězeňství po česku*. Tišnov: SURSUM, 2003. ISBN 80-7323-062-3.
27. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7368-002-5.
28. MATAJ, J. *Dopisování s vězni jako legitimní služba lásky hledající oporu v křesťanské etice*, 2010. ETF UK. [cit. 2017-2-26] Dostupné z:

file:///C:/Users/Danuška/Desktop/BPTX_2010_1_11270_RZSZPSP05_278380_0_924_27.pdf

29. MATOULEK, J., SEJKOROVÁ, H. *Právní rádce odsouzeného*. Praha: Leges, 2011. Praktik (Leges). ISBN 978-80-87212-89-9.
30. MEZNÍK, J., KALVODOVÁ, V., KUČTA, J. *Základy penologie*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN isbn80-210-1248-x.
31. MINAŘÍK, M. *Resocializace odsouzených a jejich život ve výkonu trestu*. Brno, 2014.
32. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky [cit. 2017-2-26] Dostupné z: https://is.muni.cz/th/cm51e/BP_Minarik_Michal_391864_-_Resocializace_odsouzenych_a_zivot_ve_vykonu_trestu.pdf
33. MÜHLPACHR, P. *Sociální práce*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3323-1.
34. NEDBÁLKOVÁ, K. *Spoutaná rozkoš. Sexuální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: SLON, 2006. 198 s. ISBN 80- 86429- 65- 2.
35. NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. ISBN 80-7357-026-2.
36. Prison Pen Pals Seeking Friends, *Legal Aid and Employment* [cit. 2017-2-26] Dostupné z: <https://priceconomics.com/the-business-of-prison-pen-pals/>
37. RASZKOVÁ, T., HOFERKOVÁ, S. *Kapitoly z penologie I*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-264-5.
38. SALAJKA, Milan. *Křesťanská církev ve své duchovní aktivitě a práci: obzor praktické a pastorální teologie*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-655-4.
39. SCHEINOST, M. *Crime from the perspective of criminologists*. Prague: Institute of Criminology and Social Prevention, 2011. ISBN 978-80-7338-116-5.
40. SKUTIL, M. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.
41. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008. ISBN 978-80-7372-287-6.
42. ŠVARŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

43. TOMÁŠEK, J., DIBLÍKOVÁ, S., SCHEINOST, M. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-163-9.
44. Vězeňská služba České republiky, výkon trestu odsouzených matek s dětmi [online]. © [cit. 2017-11-26]. Dostupné z: <http://vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou/onas/vykon-vezenstvi/vykon-trestu-odsouzenych-matek-s-detmi/>
45. WHITE, R. D., HAINES, F. *Crime and criminology: an introduction*. New York: Oxford University Press, 1996. ISBN 0195537742.
46. Zákon č. 52/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody [online]. © [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=52&r=2004>
47. Zákon č. 58/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákon [online]. © [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>
48. Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů [online]. © [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-101#cast1>
49. Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě [online]. © [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=257&r=2000>
50. Zákon č. 276/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby [online]. © [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-293>
51. Zákon 436/2003 Sb., kterým se mění zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční stráži České republiky [online]. © [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-436>
52. ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN isbn80-902998-1-4.

Seznam zkratk:

VS ČR	Vězeňská služba České republiky
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody
VDP	Vězeňská duchovenská péče
NGŘ	Nařízení generálního ředitele
3Z	Zastav se, Zamysli se, Změň se
SOU VS	Střední odborné učiliště Vězeňské služby
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
PMS	Probační a mediační služba
ČCE	Českobratrská církev evangelická
SpO	Specializované oddělení pro výkon trestu odnětí svobody matek nezletilých dětí

Seznam příloh

Příloha č. 1 Tabulka kategorií a kódů

Příloha č. 2 Ukázka přepsaných úryvků z dopisů

Příloha č. 1 Tabulka kategorií a kódů

Výzkumná otázka	Dílčí podotázky	Kategorie	Kódy
Očekávání		Život na svobodě	Přehled o civilním světě
			Zprostředkování informací o běžných každodenních věcech
		Přátelství	Získání nového kontaktu
			Přátelský vztah
		Nuda	Zabití nudy
			Stereotypní činnosti
		Spiritualita	Náboženství
			Bůh
		Porozumění	Sdílení pocitů a osobních témat
			Reciprocita
			Empatie
			Otevřenost
Hodnocení	Negativa	Spiritualita	Víra
			Duchovní potřeby
		Touha po setkání	Osobní kontakt ve výkonu trestu odnětí svobody
			Setkání dopisovatele s propuštěným vězněm
		Častější dopisování	Čekání na dopis
	Pozitiva	Sdílení	Zájmy
		Vzájemnost ve vztahu	Psychická podpora
			Důvěra
		Motivace k novému začátku	Budoucnost

Příloha č. 2 Ukázka přepsaných úryvků z dopisů

(Pozn.: Autentické citace z dopisů informantů, uvedené kurzivou a v uvozovkách, jsou ponechány v původní, nekorigované podobě).

„Na úvod mého dopisu přijmi srdečný pozdrav. Jsem rád, že jsi přišla s návrhem si tykat, nemám vykáni vůbec rád a navíc, dlouho jsem si s nikým nepsal, protože nebylo, s kým a ptáš se, jaké mám očekávání? Chtěl bych získat přehled o dění venku, kromě zpráv v televizi nemám žádné informace o tom, co se venku děje, tak bych se rád dozvěděl více. Ve věznici jsem totiž izolovaný od společnosti a alespoň skrze dopisování bych rád získal přehled. Asi bych taky měl říct něco o sobě, že? mám rád pohodu a srandu, nesnesu stres – hádky a křivárny. Rád maluju a tetuju. Nesnáším chlast a mám rád fajn lidi. Jsem moc rád, že jsi se mi ozvala a napsala, takže ti děkuji. Opatruj se. Budu se těšit na tvou odpověď.“

„Dobrý den, předem tohoto dopisu bych Vám rád popřál krásný den a napsal pár řádků o sobě a svém očekávání. V současné době jsem již třetím rokem ve výkonu trestu odnětí svobody. Dny ve věznici jsou úplně jiné než dny za zdmi věznice. Jsou delší a člověk má hodně času o přemýšlení nad svou budoucností. Já dlouhé chvíle trávím na cele tak, že si čtu a hraju různé hry, jako např. šachy. Přesto se cítím sám, protože čas tady ve věznici je neúprosný a já bych se s někým rád seznámil. Nevím, co Vám mohu psát, musím se trochu osmělit, ale budu rád, když si budeme dopisovat.“

„Ahoj, tímto Tě i Tvou organizaci zdravím, obdržel jsem odpověď, která zahrnovala pravidla organizace a souhlasím s nimi. Jen bych Tě chtělo poprosit, rád bych získal skrze dopisování přehled o civilním světě. Mám dost velký trest a moc mi to pomůže“

„Dobrý den, Vaši adresu jsem získal od kolegy, který zde byl nějaký čas se mnou na jedné cele. Ale abych se dostal k tomu, proč Vám píšu. Za sebou mám 5 let a vůbec to nebylo lehké a o tom bych chtěl někomu napsat, o vězení. A To je i moje očekávání, že se to bude chtít někomu číst. Moje pocity, postřehy, názory, potřeby, stesky, chutě atd. Také píšu, protože je teď pro mě důležité, abych se za sebe mohl přestat stydět a abych dělal radost těm, kteří mě mají rádi. Mám rád, když je člověk upřímný. Co bych o sobě mohl ještě napsat, to nevím. Teď budu rád, když napíšete něco o sobě Vy. Tak se loučím a už teď se těším na dopis.“

„Ahoj, jsem moc rád za možnost si s Tebou dopisovat. Je pro mě důležitý kontakt s člověkem, který vede normální uspořádaný život. Jsem sám a okruh známých se skládá pouze spoluvězňů buď zde ve věznici nebo v jiné. Právě z toho důvodu je pro mě dopisování si s člověkem venku tak důležité. Děkuji.“